

ВИДАВНИЦТВО  
**РАНОК**

І. О. БОЛЬШАКОВА  
М. С. ПРИСТІНСЬКА



**i**  
Інтернет-  
підтримка

# Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

**1**  
КЛАС



ЧАСТИНА 2

УДК [501:37.016](075.2)  
Б79

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України**  
(наказ Міністерства освіти і науки України від 06.07.2018 № 734)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

**Рецензент**

*Т. В. Водолазська*, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Ілюстрації художника *Володимира Хорошенка*

**Большакова І. О.**

Б79 Я досліджую світ : підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) :  
Ч. 2 / І. О. Большакова, М. С. Пристінська. — Харків : Вид-во «Ранок», 2018. — 80 с. : іл.

ISBN 978-617-09-4424-5

**УДК [501:37.016](075.2)**



**Інтернет-підтримка**  
Електронні матеріали  
до підручника розміщено на сайті  
[interactive.ranok.com.ua](http://interactive.ranok.com.ua)

ISBN 978-617-09-4658-4  
ISBN 978-617-09-4424-5 (ч. 2)

© Большакова І. О., Пристінська М. С., 2018  
© Макарова А. Л., Макарова П. І.,  
обкладинка, макет, 2018  
© Хорошенко В. Д., ілюстрації, 2018  
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2018

## Дорогі друзі!

Ви любите дивуватись і пізнавати нове?

Тоді гортайте підручник і починайте досліджувати, обговорювати, міркувати, мріяти, створювати. Вам буде цікаво!

Бажаємо успіхів!



## Я ДОСЛІДЖУЮ ЗМІНИ В ДОВКІЛЛІ ВЗИМКУ

Зима — найхолодніша пора року.

Узимку ти граєшся сніжками, які робиш зі снігу. Сніг утворюється з багатьох сніжинок. Сніжинки — з маленьких льодинок. Двох однакових сніжинок не буває.

1

Назви зимові місяці. Який місяць перший? Який останній? Подумай, чому їх так назвали.

Грудень



Січень



Лютий



2

Опиши те, чого не буває взимку.

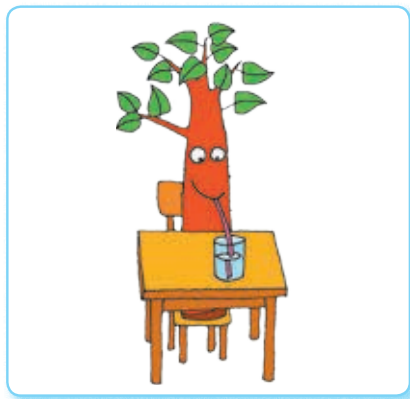




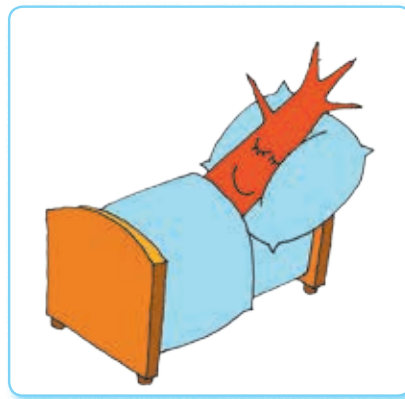
## Я ДОСЛІДЖУЮ ЗМІНИ В ЖИТТІ РОСЛИН УЗИМКУ

Улітку рослини живляться і ростуть, розмножуються, деякі дають плоди. Восени — плодоносять, готуються до зими, деякі відмирають. Узимку рослини наче «відпочивають», бо їх ріст уповільнюється.

Улітку



Узимку



Сніговики не знають, які це дерева. Допоможи сніговикам назвати їх. Поясни, як упізнати дерева взимку.



Трав'яністі рослини зимують по-різному. У деяких зимує насінина або корінь. Інші рослини наче сплять під сніговою ковдрою. Їм там тепло і затишно.

## Я ДОСЛІДЖУЮ ЗМІНИ В ЖИТТІ ТВАРИН УЗИМКУ

Зима — складна пора року для тварин. Узимку все вкрито снігом. Під снігом важко знайти корм. Тому деякі тварини впадають у сплячку, деякі — запасують корм восени, а дехто виходить на зимове полювання.

Розглянь малюнок. Назви тварин, які впадають у сплячку, які запасують корм, які полюють. Поясни, чому вони це роблять.



жаба

ведмідь

їжак

борсук

Турбувати тварин під час сплячки не можна!

## МОЇ ЗИМОВІ ЗАБАВИ І ТУРБОТИ

Узимку ти можеш допомогти дорослим чистити від снігу доріжки для пішоходів, посипати їх піском, підгодовувати тварин.

1

Хто був біля годівниць? Згадайся за слідами на снігу. Добери для кожної тварини годівницю.



2

Поясни, чому важливо дослухатися до цих застережень узимку.



Обережно, ожеледь!



Обережно, бурульки!

Обережно, застуда!

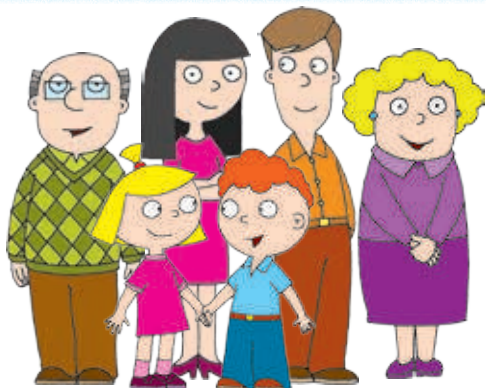




# МОЯ КРАЇНА — УКРАЇНА

## Я І МОЯ БАТЬКІВЩИНА/ Я СВЯТКУЮ ДЕНЬ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Батьківщина — це земля наших батьків  
і батьків наших батьків — дідусів та бабусь.  
Наша Батьківщина — Україна.

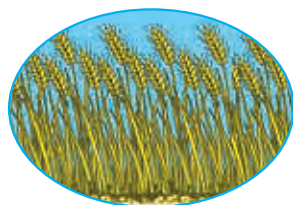


Батьки і діти



Батьківщина

Назви, що подобається дітям. А що любиш ти? Чому?



## Я ШАНУЮ ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

1

Розглянь малюнки. Хто з України? Поясни свою думку.



2

Чому **Державний Прапор України** синьо-жовтий?



3

Де ти можеш побачити **Державний Герб України**? Чому?



орден  
«За мужність»



почесна  
грамота



паспорт

4

Прослухай **Державний Гімн України**. Чому люди встають, коли звучить Гімн?





Більшість людей, які живуть в Україні, є громадянами України або інших держав. Ти теж громадянин або громадянка України. У тебе є документ — свідоцтво про народження.

А меншість - без громадянства взагалі?

Ми — громадяни України



Усі громадяни України мають права і обов'язки, які записано в Конституції. Це — Основний Закон України. Ти теж маєш права, свободи і обов'язки як громадянин чи громадянка України.



громадянин



громада  
міста чи села



громадяни  
України

## Я ВИВЧАЮ СВОЇ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

- 1 Установи відповідність між реченнями про права дитини і зображеннями.



Я маю право на любов і піклування



Я маю право на медичну допомогу



Я маю право на освіту

Я маю право на відпочинок і дозвілля



- 2 Що обрати Сергію? Яким би був твій вибір? Чому?

Що обрати?



Я маю право на відпочинок.

Я маю право на освіту.

Я маю обов'язки? Які?

- 3 Які обов'язки є у дітей? Які є у тебе?

Мій обов'язок — шанувати Батьківщину.

Мій обов'язок — виконувати завдання.

Мій обов'язок — виконувати спільні правила.

Мій обов'язок — приходити вчасно до школи.



Мій обов'язок — гарно вчитися.

# Я ПІДПРИЄМЛИВИЙ

1

Назви за вчителем слова. Як ти їх розумієш?

підприємливий

заповзятий

завзятий

Хто з учнів правильно пояснив значення слова «підприємливий»?



Практичний,  
кмітливий.

Який активно діє,  
переборює труднощі,  
прагне досягти  
своєї мети.

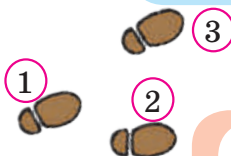


## ЯК СТАТИ ПІДПРИЄМЛИВИМ?

Учись ставити  
мету



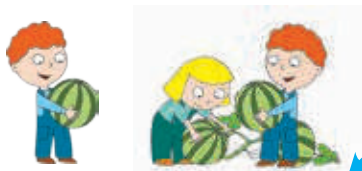
Учись планувати  
свої кроки



Учись шукати  
те, що потрібно  
для виконання  
плану



Учись діяти само-  
стійно і в команді



Учись  
долати  
труднощі



2

Хто з учнів підприємливий? Поясни свою думку.



## ЯКІ ГРОШІ Я МОЖУ ВИКОРИСТОВУВАТИ?

У давнину грошей не було. Замість грошей люди використовували різні предмети



мушлі





камені



сушена риба



пір'я фламінго

Це було незручно. Тому з'явилися гроші з металу , а пізніше — з паперу .

В Україні грошові одиниці —

гривня



і копійка



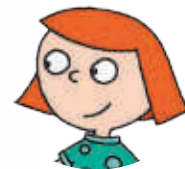
1

Знайди на фото українську гривню. Опиши її. Чим вона схожа на грошові знаки інших держав, а чим відрізняється?



2

Тарас і Марія збирали гроші в скарбничку. Хто назбирав більше? Як діти можуть їх витратити?

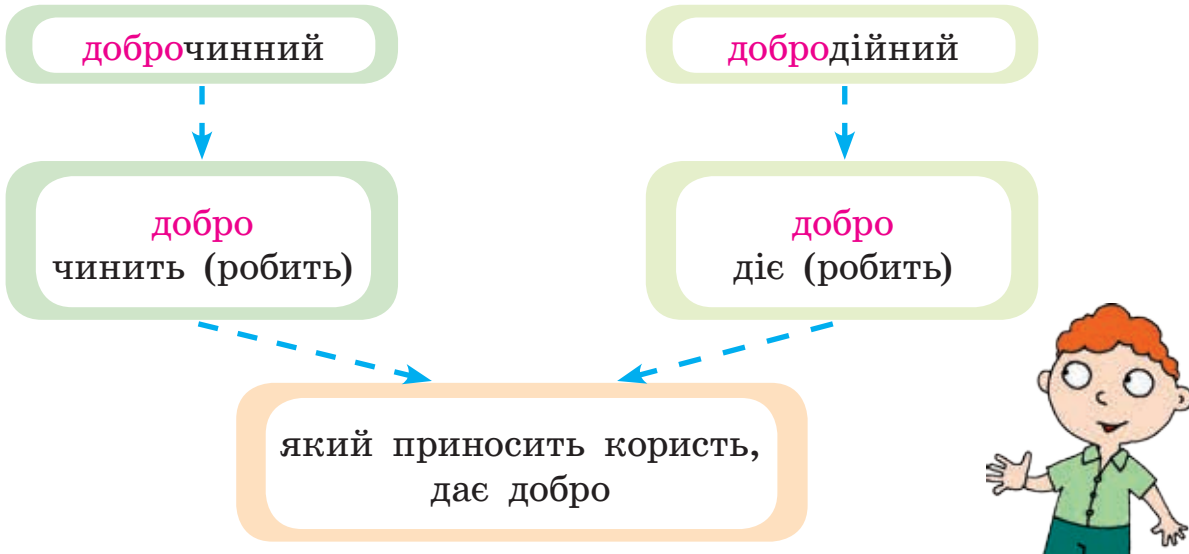




# ЩО ТАКЕ ДОБРОЧИННІСТЬ?

1

Назви за вчителем слова. Яка частина слова повторюється?  
Як ти розумієш ці слова?



2

Хто з людей приносить добро іншим? Розкажи за фото.





## Я ВЧУСЯ ДРУЖИТИ

Дружба — це стосунки між людьми на основі довіри, відданості, спільності інтересів.

**1** Якої з думок дотримуєшся ти?

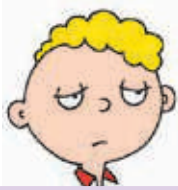
Дружба з'являється одразу, як побачиш людину. А наступного дня ти вже можеш з нею не дружити.



Дружба з'являється поступово, як починаєш разом гратися, розмовляти. Дружба може тривати роками.



**2** Що ти скажеш другу чи подрузі, коли він/вона...



сумує



цікавиться чимось



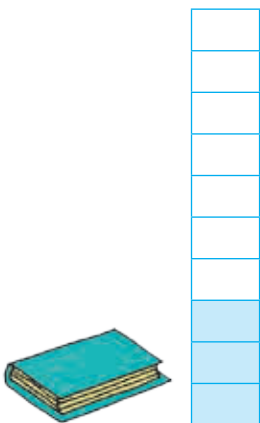
веселиться



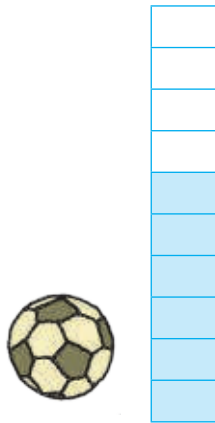
плаче

**3** Софійка запитала своїх друзів, чим вони люблять займатися після школи. І побудувала діаграму. Один квадратик позначає одну відповідь. Дізнайся, чим захоплюються твої друзі та побудуй діаграму.

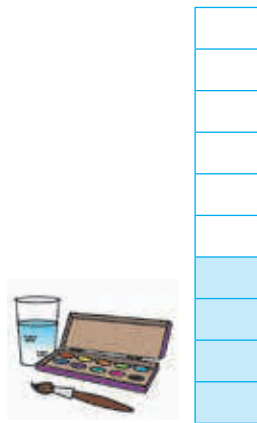
**Зразок.** Один учень — одна клітинка 



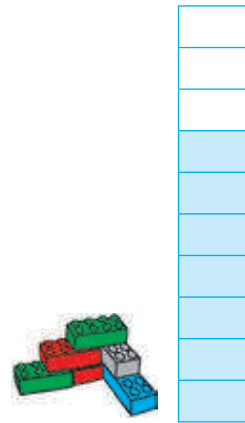
читати книги



грати у футбол



малювати



конструювати





Чи знаєш ти свою адресу? Назви її, користуючись схемою.



## Я ЖИВУ В МІСТІ

У місті живе багато людей. Вони живуть у різних будинках. У місті багато вулиць. По вулицях їздять маршрутні

таксі  , трамваї  , тролейбуси  ,

автобуси  . У великих містах є метро  .

Це транспорт для всіх (для громади міста).

Його називають громадським.

У місті є музеї, театри, зоопарк, торговельні центри із зоною кінотеатру та дитячих розваг. Сюди приходить громада міста та його гості. Такі місця називають громадськими. Ти і твої друзі мають виконувати правила поведінки в громадських місцях.



Розкажи, як ти маєш поводитися у громадських місцях.

Я кидаю сміття тільки у смітник.



Я ніколи не беру у незнайомих людей солодощі та подарунки.



Я відмовляюся йти з незнайомцями.



Я можу звернутися по допомогу до поліції.



Я ходжу в громадські місця з дорослими.



В Україні багато міст. Є міста великі і маленькі.  
Кожне місто України — особливе.  
У кожному є пам'ятки старовини.  
Вони розповідають про історію міста.

1

Розглянь фото. Як ти думаєш, чому люди встановили такі незвичайні пам'ятники?



1. Пам'ятник бджілці-трудівниці в Тернополі.
2. Пам'ятник галушкам у Полтаві.
3. Пам'ятник закоханим коlobкам у Дніпрі.
4. Пам'ятник київському каштану.
5. Пам'ятник усмішці у Львові.

2

Розкажи, які пам'ятки є в твоєму місті/селі. Які місця ти і твоя родина вважаєте особливими? Чому?



Я живу...

У нашому місті / селі є...

Я думаю, що...



Найбільше та найголовніше місто в Україні — Київ.  
Київ — столиця України. У Києві багато пам'яток.





У великих містах є театри. Ти можеш прийти в театр, щоб подивитися виставу. Театри бувають різні. У ляльковому театрі вистави розігруються за допомогою ляльок. У драматичному театрі грають актори. Є театр тіней. У такому театрі ти побачиш тіні, які «грають» виставу.

1

Прочитай слова. Поясни, як ти їх розумієш. Уяви себе глядачем у театрі й актором. Чим відрізняються ці ролі? Які правила має виконувати глядач? Чому це важливо?

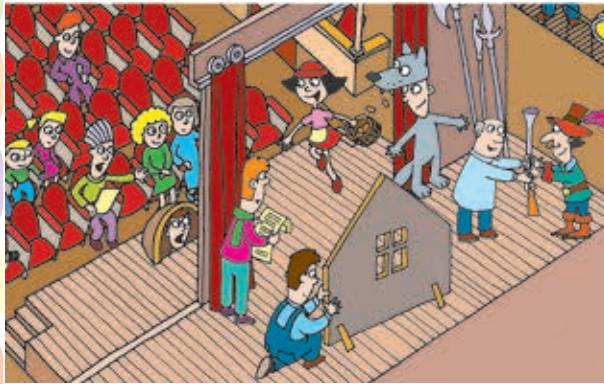
глядачі

глядацька зала

сцена

декорації

реквізит



вистава

режисер

актор

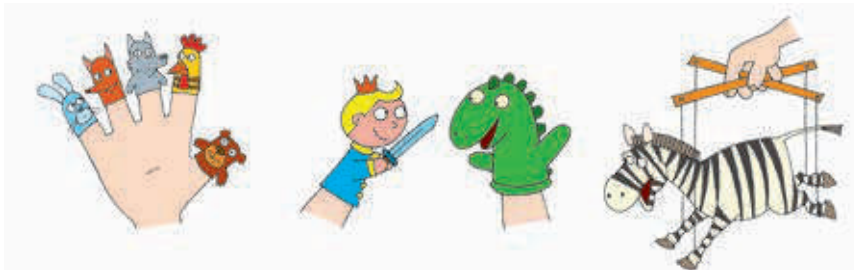
роль

КОСТЮМ

Ляльок виготовляють із різних матеріалів. Актори показують їх різними способами.

2

Розглянь ляльок. Як ти вважаєш, із чого вони зроблені? Як ними управляють? Яку ляльку ти б обрав для свого театру?



## У ТЕАТРИ ТІНЕЙ

Ляльки і декорації

Як удома влаштувати театр тіней?



«Чарівні руки»



Глядач



Лампа



Екран

Актор

Фігурки



3

Розглянь афішу. Дай відповіді на запитання:

Для кого створена ця афіша?

З якою метою?

Яку інформацію подано?

Якою буде реакція глядачів? Чому?

4

Зроби акторів для свого театру із звичайних паличок та цупкого паперу. Придумай і розіграй з друзями міні-виставу.



У кожному місті/селі є магазини. Магазини бувають різні.

- 1** Що можна купити в цих магазинах? Як можна про це дізнатися?



У магазинах ти можеш купити різні товари.

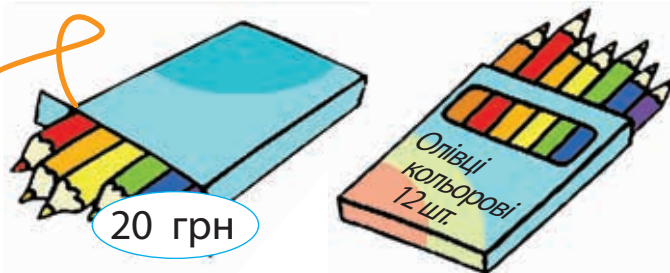
- 2** Розглянь товари. Назви кожну групу.



Ти дізнаєшся про товар більше, якщо прочитаєш, що написано на упаковці. Скільки коштує товар, пишуть на ціннику.

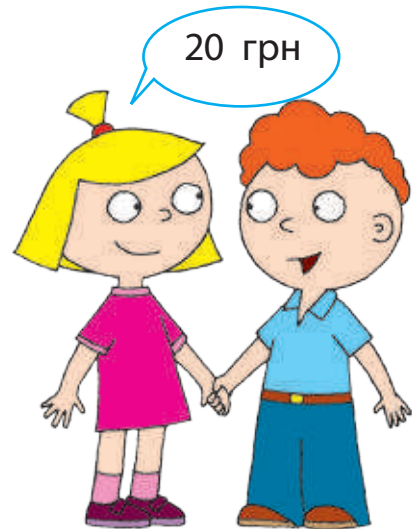
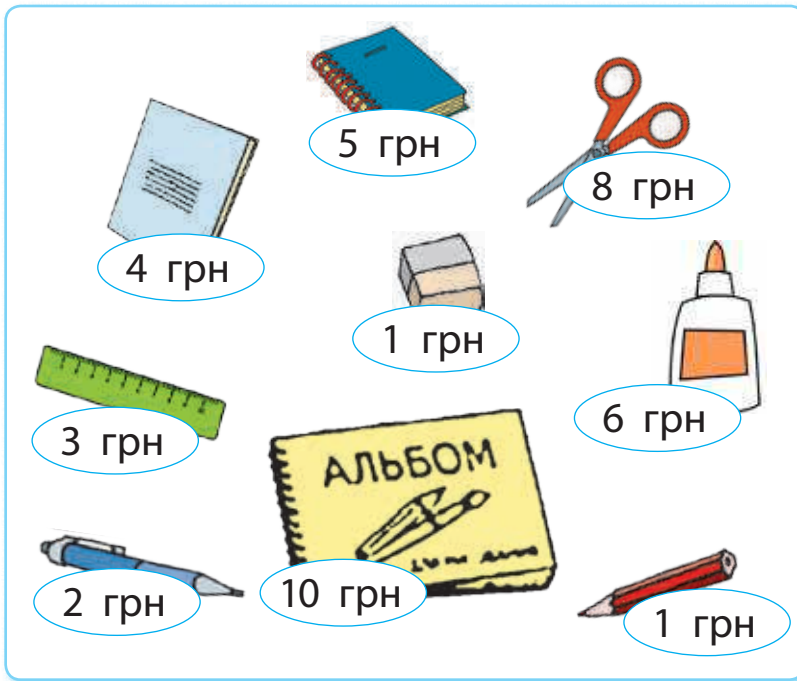
- 3** Розглянь коробку олівців. Про що ти дізнався?

Твердість: НВ  
Загострені. 3 гумкою.  
Матеріал: деревина, графіт, клей.  
Не містить шкідливих речовин.  
Зберігати у сухому місці.



У магазині ти — покупець.  
Про які права та обов'язки покупця ти знаєш?

- 4** Діти вирішили купити канцелярське приладдя. Допоможи їм вибрати товар на суму 20 грн.



- 5** Установи послідовність дій при купівлі товарів. Розкажи, як ти купуєш товари в різних місцях.

Склади список покупок

Заплати за товари

Вибери товари












У місті багато вулиць. Кожна вулиця поділена на дві частини: проїжджу частину і тротуар.

По проїжджій частині рухається транспорт: .

По тротуару йдуть пішоходи .

Якщо ти їдеш в автобусі , тролейбусі , трамваї , маршрутному таксі, ти — пасажир або пасажирка . У великих містах є метро **М** — підземний вид транспорту.

1

Прочитай назви транспортних засобів. Знайди їх на малюнку. Яких немає? Який ти не бачив на вулицях міста?



легковий  
автомобіль

тролейбус

машина  
поліції

трактор

вантажний  
автомобіль

швидка  
допомога

таксі

пожежна  
машина



2

Склади правила поведінки пасажера.



Я чекаю автобус на зупинці.

Я чекаю черги, не штовхаючись.



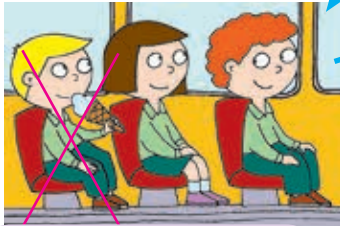
Я купую квиток у кондуктора.



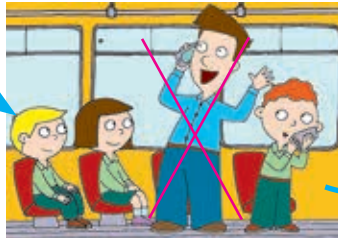
Я тримаюсь за поручні.



Я поступаю місцем людям похилого віку.



Я не їм в автобусі.



Я не розмовляю по телефону голосно.



Виходячи, я не штовхаюсь і пропускаю дорослих.

3

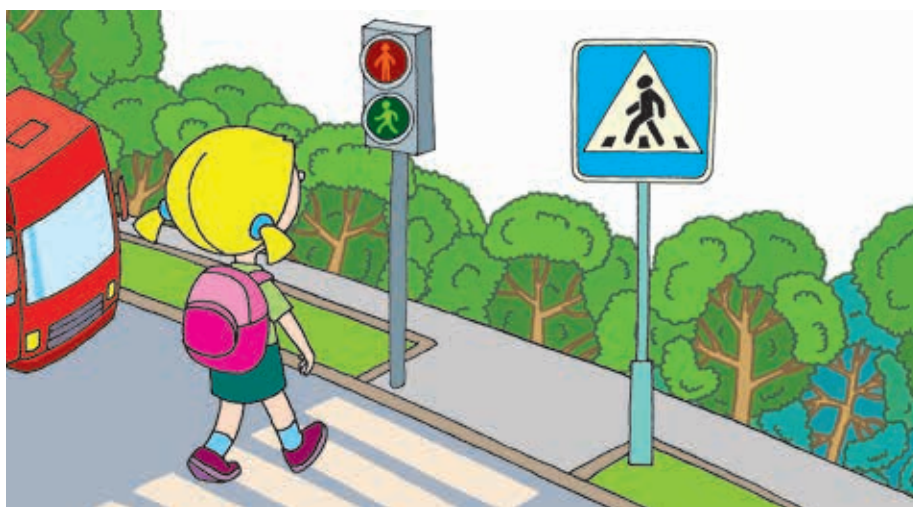
Що зайве? Чому?



Якщо ти йдеш по вулиці пішки, ти — пішохід.  
Ти повинен іти тротуаром. Ти можеш перейти проїжджу частину у місці, яке спеціально призначене для переходу.

1

Знайди на малюнку «зебру», світлофор, дорожній знак «Пішохідний перехід». Поясни, як цей знак допомагає пішоходам.



2

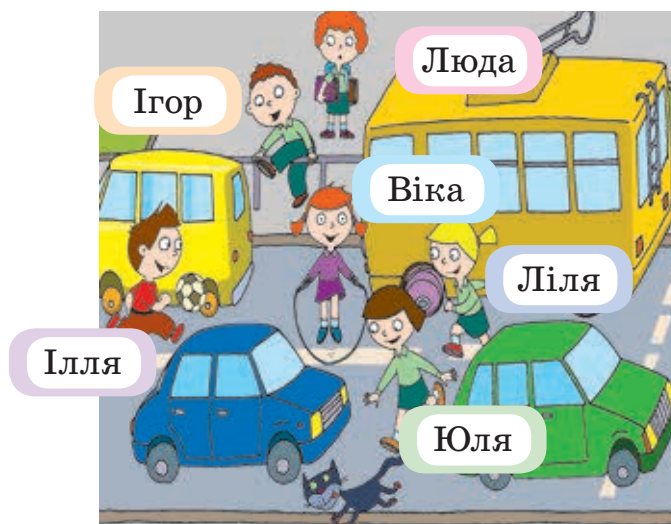
Які поради ти можеш дати кожній дитині? Поясни свою думку.

Користуйся підземним переходом.

Зачекай зелений сигнал світлофора.

Переходь вулицю по зебрі.

Грайся на дитячому майданчику.

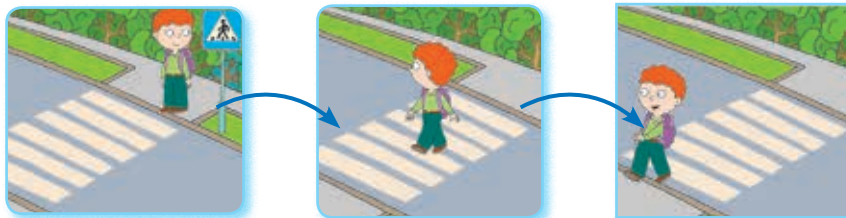




3

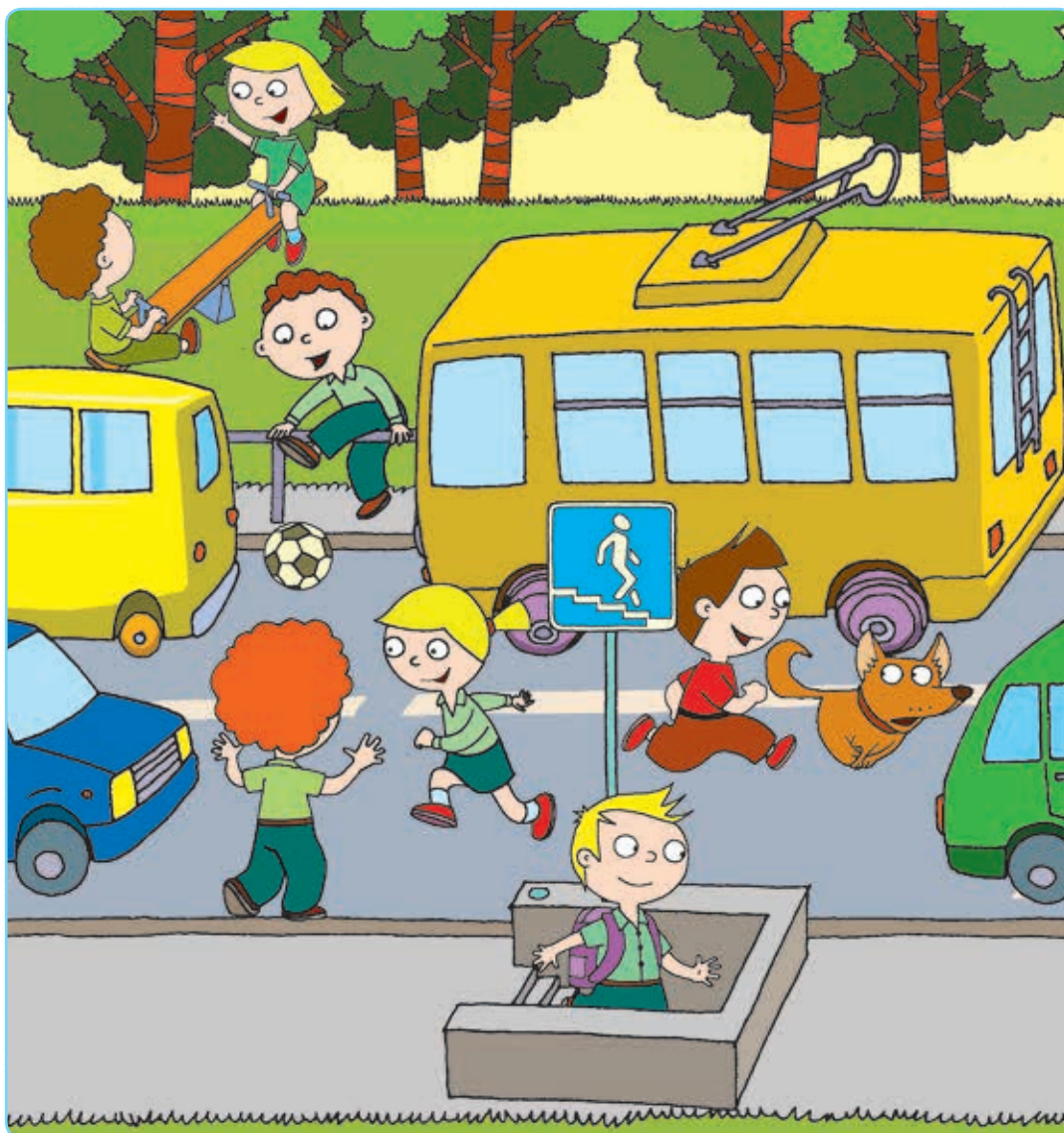
Що робити, якщо місця для переходу вулиці немає?

Виконуй дії послідовно:



4

Передбачаємо наслідки. Що тепер і що буде далі?



## ПРОФЕСІЇ МОЇХ БАТЬКІВ

Усі люди виконують якусь роботу. Кожна робота потрібна і важлива. Поважай людей, які працюють.  
Вони роблять наше життя кращим.

Назви професії людей за описом того, що вони роблять.



шиє  
одяг



керує  
школою



слідкує  
за порядком



створює комп'ю-  
терні ігри



лікує людей



навчає  
дітей

У майбутньому виникнуть нові професії.  
Ти зможеш обрати одну з них.

### Професії майбутнього



Менеджер  
космотуризму



Проектувальник  
домашніх роботів



Водій  
дронів





Сіті-фермер



## Я ПОДОРОЖУЮ СЕЛОМ

В Україні багато сіл. У селі живе набагато менше людей, ніж у місті. Будинки в селі найчастіше одноповерхові.

На полях, городах та садах люди вирощують овочі  , фрукти  , зернові культури .

На фермі люди доглядають за тваринами  .

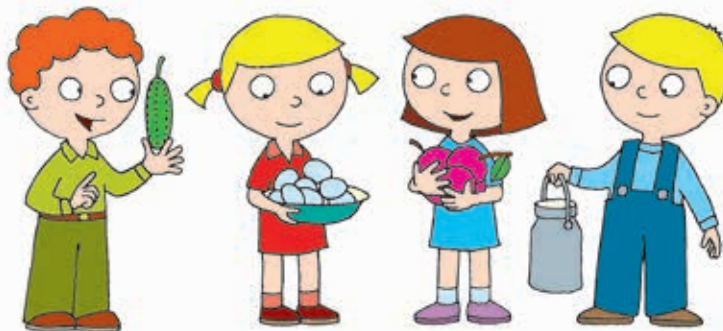
1

Розглянь малюнок. Розкажи про село.



2

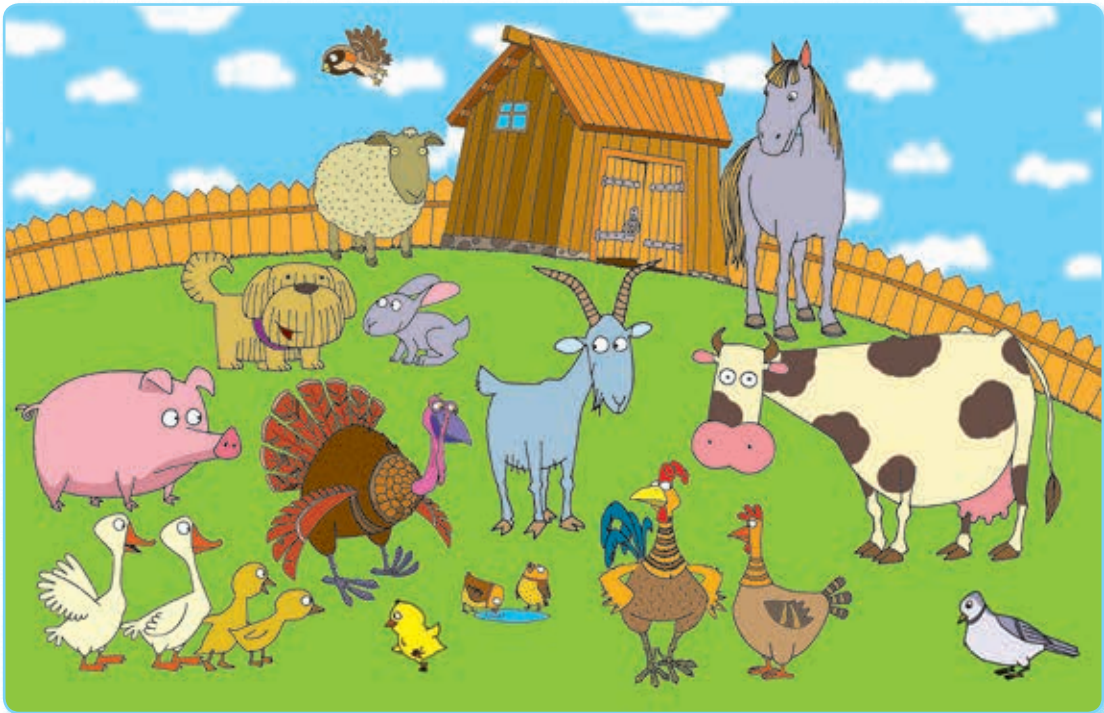
Звідки прийшли діти?



У селі є ферми. На фермах вирощують тварин.  
Ферми бувають великі й маленькі.

1


Це маленька ферма. Назви тварин, які живуть на цій фермі.  
Які з них свійські, а які — дикі? Чим вони відрізняються?



2

Закінчи речення.

У корови  —  . У курки  —  .

У вівці  —  . У качки  —  .

У свинки  —  . У гуски  —  .

У кролика  —  . У кози  —  .

## Я У ПОЛІ

**1** Розглянь малюнки. Чим вони схожі і чим відрізняються?



На лузі і на полі ростуть рослини. Рослини на луках називаються дикорослими. Люди їх не сіють, не поливають, урожай не збирають. На полі люди вирощують культурні рослини. Ці рослини люди вирощують для своїх потреб.

**2** Що вирощують на цих полях? Для чого?



**3** У полі живуть миші, хом'яки, ховрахи. Це дикі тварини. Вони живуть у норах. Як ти думаєш, чим вони живляться? Поясни свою думку.



ховрах



хом'як












польова миша



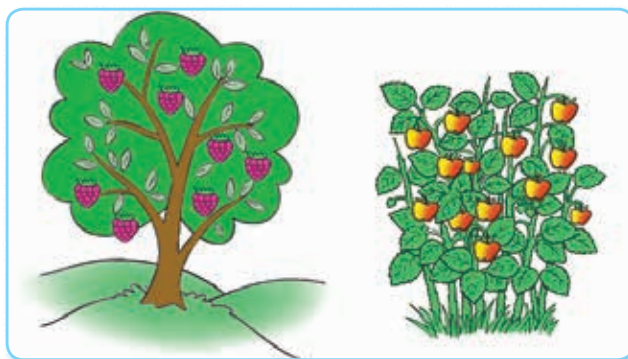
# Я В САДУ

1 Розглянь малюнки. Чим вони схожі і чим відрізняються?



У саду ростуть плодові дерева, як-от: яблуня , груша , слива , абрикоса , вишня ; кущі: малина , смородина , порічка , агрус .

2 Що не так?



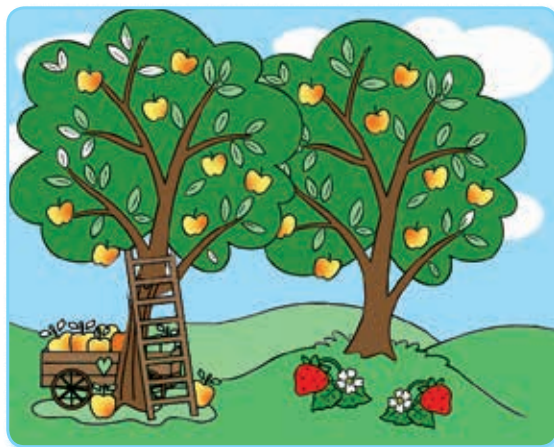
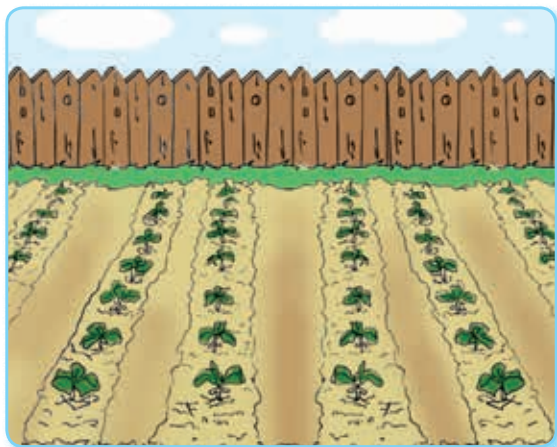
3 Обери інструменти для роботи в саду. Поясни свій вибір.



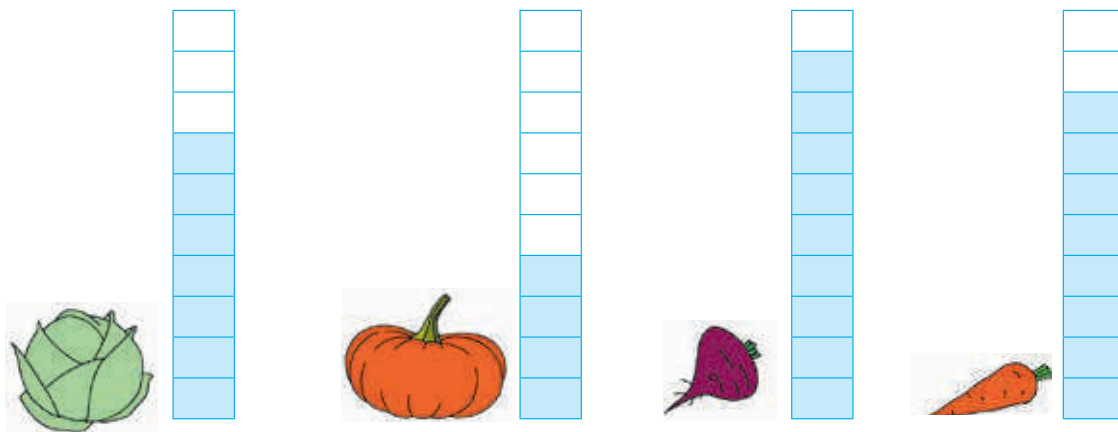


## Я НА ГОРОДІ

- 1** Розглянь малюнки. Чим вони схожі і чим відрізняються? Назви, що вирощують на городі.



- 2** Скільки діти виростили капустин, гарбузів, буряків, морквин? Чого найбільше? Чого найменше?



- 3** Розкажи про пригоду на городі. Чи буває так насправді? Хто живе на городі?



## Я ДІЗНАЮСЯ ПРО ПРОФЕСІЇ В СЕЛІ




1





Назви професії людей, які живуть у селі. Де вони працюють?






У селі люди займаються сільським господарством.



Вони вирощують культурні рослини. На полях —

пшеницю , кукурудзу , соняшник .

У саду — фрукти  . На городах — овочі  .

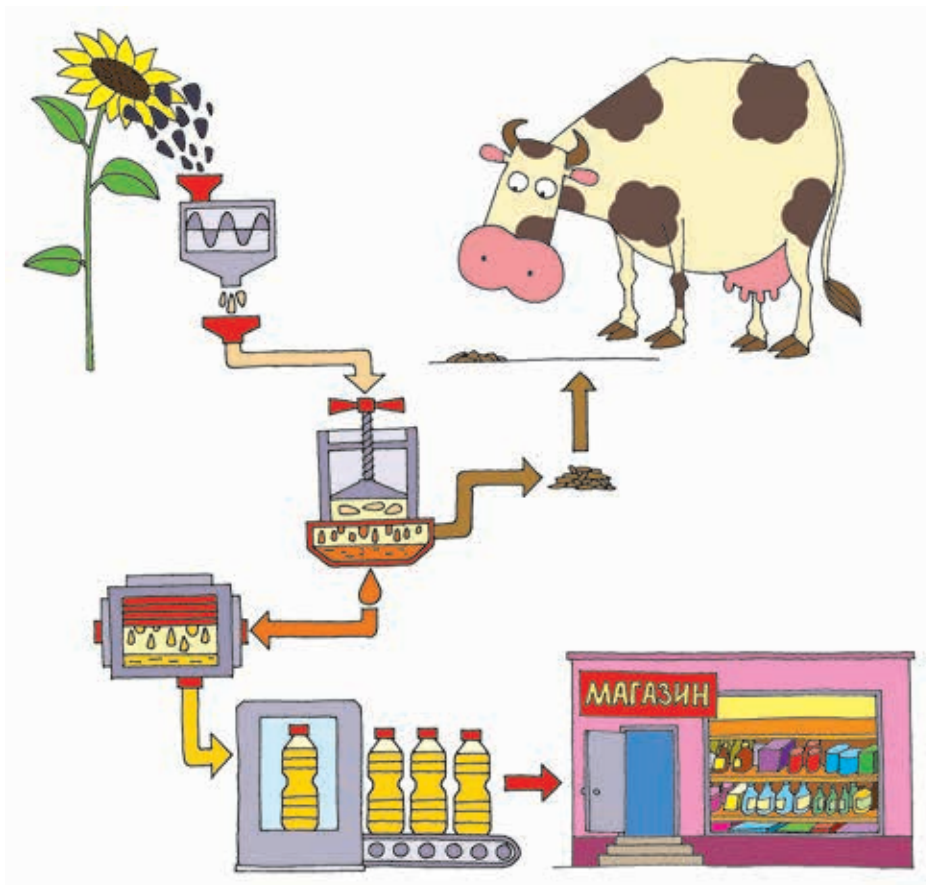
На фермах розводять худобу: корів ,

овець . На свинофермах — свиней .

На птахофермах — курей , качок .

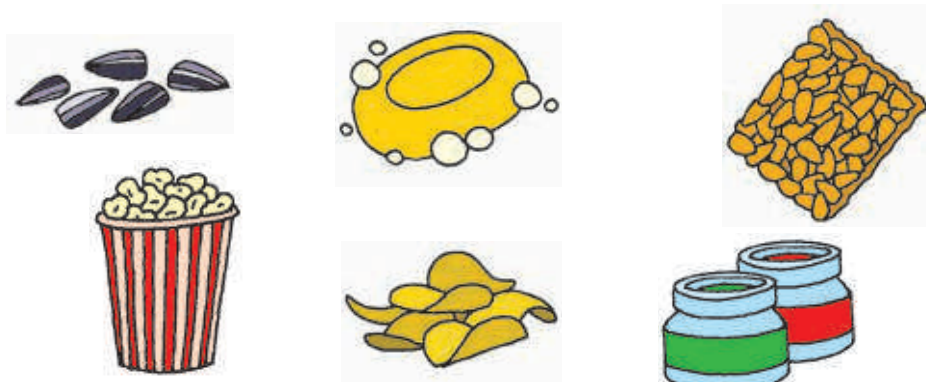
2

Мама Марійки працює на заводі. На ньому з насіння соняшника виробляють соняшкову олію. Марійці потрібно розповісти у класі про роботу мами та її колег. Допоможи дівчинці скласти розповідь.



3

Діти намалювали продукти, які можна виготовити із соняшника. Що «зайве»? Чому?





Ти хочеш дізнатися про природу України більше? Тоді давай подорожувати по рівнині, підкорювати гору, пливти річкою, пірнати в озеро.

## Суходіл



рівнина



гора

## Водойми



річка



озеро

1

Назви одну з рівнин і гір України. Назви річку та озеро.



### Гори Карпати

Найвища вершина українських Карпат — гора Говерла.



### Придніпровська низовина (рівнина)

Розташована біля ріки Дніпро.



**Ріка Дніпро** — найбільша в Україні.



**Озеро Світязь** — найглибше в Україні.



2

Розглянь фото. Розкажи, яка природа в твоїй місцевості. Дізнайся, які рослини і тварини живуть у твоїй місцевості.



гора



рівнина



річка



озеро

3

Які тварини живуть на суходолі, а які — у водоймах? Чому?



рись



зубр



жаба



дельфін



жук сонечко



лелека

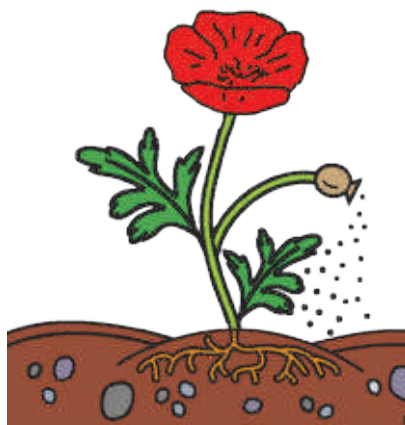
4

Василько збирається в похід. Він може взяти наплічник масою 10 кг. Які речі він може взяти? Які з них є необхідними в поході?

Казан (1 кг) , крупа гречана (1 кг) , консерви (1 кг) ,  
спальник (2 кг) , сіль (1 кг) , риба (3 кг) ,  
цукор (2 кг) , цвяхи (1 шт.) , намет (5 кг) ,  
, подушка (1 кг) , м'яч (1 кг) , одяг 2 кг .

В Україні росте багато рослин.  
Більшість із них — квіткові. Це рослини,  
в яких утворюється квітка та плід з насінням.

- 1 Розглянь квіткову рослину. Назви, з яких частин вона складається.



плід з насінням

квітка

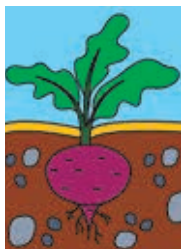
листя

стебло

корінь

Частини рослини — корінь, стебло, листя, квітку,  
плід з насінням — називають органами рослини.

- 2 Удома ми любимо готувати борщ. Які частини рослин для цього потрібні? Назви їх. Чому корисно їсти овочі?



буряк



морква



щавель



капуста

коренеплід

листя



помідор



перець



квасоля

плід з насінням



## Я ДОСЛІДЖУЮ ДЕРЕВА, КУЩІ, ТРАВ'ЯНИСТІ РОСЛИНИ

**1** Назви органи рослини. Покажи стебло кожної рослини. Порівняй стебла. Чим вони відрізняються?



дерево



кущ



трав'яниста  
рослина

плід з насінням

квітка

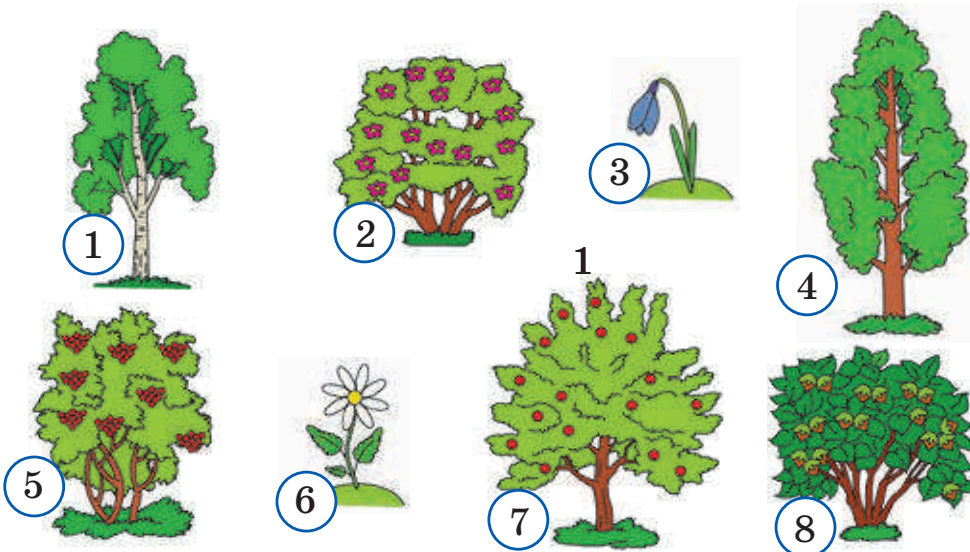
листя

стебло

корінь

У дерев — товсте дерев'янисте стебло — стовбур.  
У кущів багато тонких дерев'янистих стебел.  
У трав'янистих рослин — зелене, соковите, м'яке стебло.

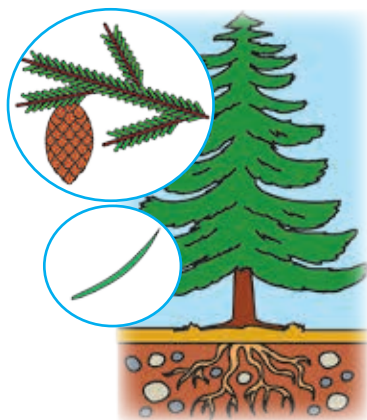
**2** Знайди на малюнку дерева, кущі і трав'янисті рослини.



# Я ДОСЛІДЖУЮ ЛИСТЯНІ І ХВОЙНІ ДЕРЕВА

1

Розглянь органи рослин і їх назви. Порівняй листки. Чим вони відрізняються?



хвойне дерево

шишка з насінням

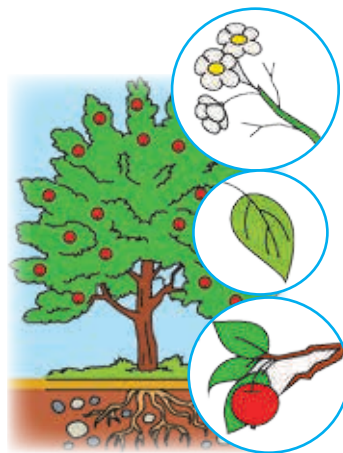
плід з насінням

квітка



листя


стебло



корінь



листяне дерево

Дерева і кущі є хвойні та листяні. У хвойних рослин  
листя — хвоя . У листяних — листок .

У хвойних рослин є шишки .

У листяних — квітки та плоди  .

Усю зиму листочки-хвоїнки залишаються на гілках  
зеленими. Хвойні дерева і кущі називають  
вічнозеленими.

2

Першокласники розглядали кактус і помітили колючки. Петрик сказав, що у кактуса є колючки, тому кактус — хвойна рослина. Чи правий Петрик?





## Я ДОСЛІДЖУЮ ДИКОРΟΣЛІ ТА КУЛЬТУРНІ РОСЛИНИ

Деякі рослини ростуть у природі. Це дикорослі рослини. Деякі рослини людина спеціально вирощує, щоб їх використати. Це культурні рослини.

- 1** Назви рослини, які ростуть у саду та на городі. Які з них дикорослі, а які культурні? Як вони називаються?



Деякі культурні рослини колись були дикорослими. Ти можеш побачити в лісі дикорослу яблуню, а в саду — культурну рослину яблуню.

- 2** Розглянь культурну і дикорослу яблуню. Чим вони схожі? Чим відрізняються? Чому яблуні різні?



Культурна рослина



Дикоросла рослина

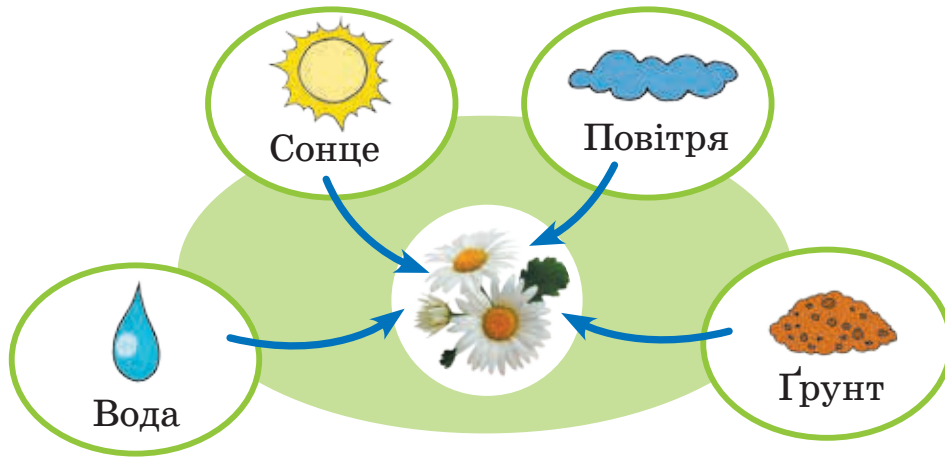
- 3** Що не так? Як людина використовує культурні і дикорослі рослини?



# ЧОМУ РОСЛИНИ ТАКІ РІЗНІ?

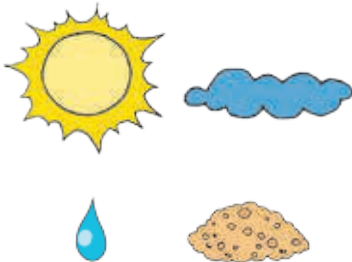
1

Розглянь, що потрібно рослині для життя.

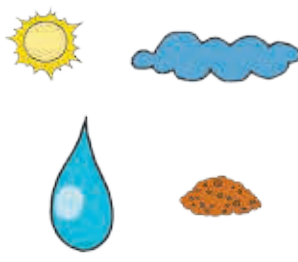


2

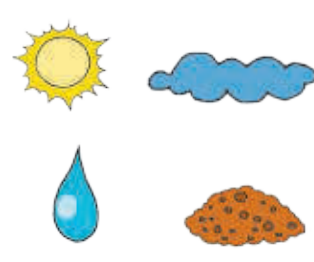
Порівняй рослини. Чим вони схожі? Чим відрізняються? Чому? В яких умовах вони ростуть?



Пустеля



Озеро



Ліс

Рослини різні,  
тому що ростуть у різних умовах.

## ЧИ БУВАЮТЬ РІДКІСНІ РОСЛИНИ?

Ти бачив у лісі рослину зозулині черевички?



Ні? А кульбабку в лузі?



Так?

Чому одні рослини ми бачимо часто, а деякі — тільки на фото? Тому що є рослини рідкісні. Людина будує нові будівлі, розводить худобу, засіює природні луки культурними рослинами, збирає великі оберемки квітів тощо. Внаслідок цього багато рослин зникає.

1

Розглянь рідкісні рослини, які ростуть в Україні. Подумай, чому їх так назвали. Подумай, що потрібно робити, щоб зберегти ці рослини в природі.



Підсніжник  
звичайний



Латаття  
біле



Лілія  
лісова

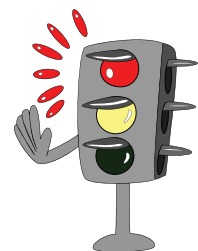
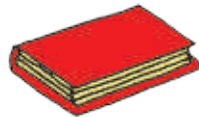


Зозулині  
черевички

Червона книга України — книга про рослини,  
які зникають.

2

Чому книга України про рідкісні рослини червона? Порівняй світлофор та Червону книгу України. Про що вони нас попереджають?



## Я ДОСЛІДЖУЮ КОМАХ

1

Порівняй ромашку і мурашу. Чим вони схожі? Чим відрізняються?



Народжується

Живиться

Дихає

Росте і розвивається

Розмножується

Помирає



Комахи, як і рослини, належать до живої природи. Комахи є тваринами. У природі серед тварин найбільше комах. Тіло комахи складається з трьох частин — голова, груди, черевце.

2

Покажи частини тіла комахи. Порахуй кількість ніг.

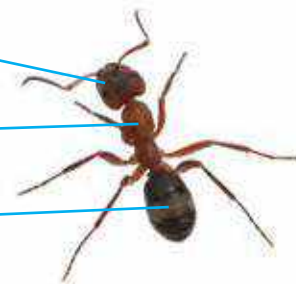
У павука 8 ніг. Чи є павук комахою?



голова

груди

черевце





Комахи живуть скрізь: у воді, на землі і під землею.  
Комахи можуть плавати, літати, повзати, бігати,  
рити ходи в ґрунті.

- 3** Розглянь комах. Де вони живуть? Як пересуваються? Чим живляться? Що між ними спільного, чим відрізняються?



жук-плавунець



лимонниця



вовчок

Деякі комахи живуть поодинці. Є комахи, які живуть разом. Наприклад: мурахи, бджоли, оси, джмелі.  
Вони будують спільне житло. Усі члени сім'ї виконують певну «роботу».

- 4** Розглянь мурашник. Яку роботу виконує кожна мураха?

Деякі комахи непомітні, а якісь навпаки — дуже яскраві. Чому? Щоб урятуватися від птахів чи звірів, які на них полюють. Природне забарвлення допомагає стати непомітним. А яскравий вигляд сигналізує: «Я — отруйна. Не чіпай мене».

- 5** Розглянь комах. Яких комах одразу не побачиш? Чому жук сонечко має яскраве забарвлення?



богомол



паличник



коник



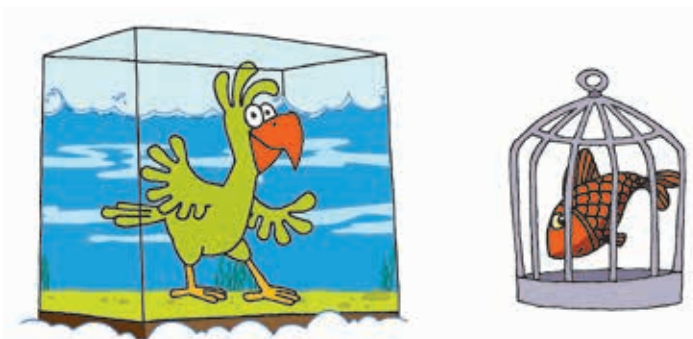
сонечко

## Я ДОСЛІДЖУЮ РИБ

Акула, щука, карась — це риби. Всі риби живуть у воді. Акула — в морях та океанах. Щука і карась — в річках, озерах, ставках.

1

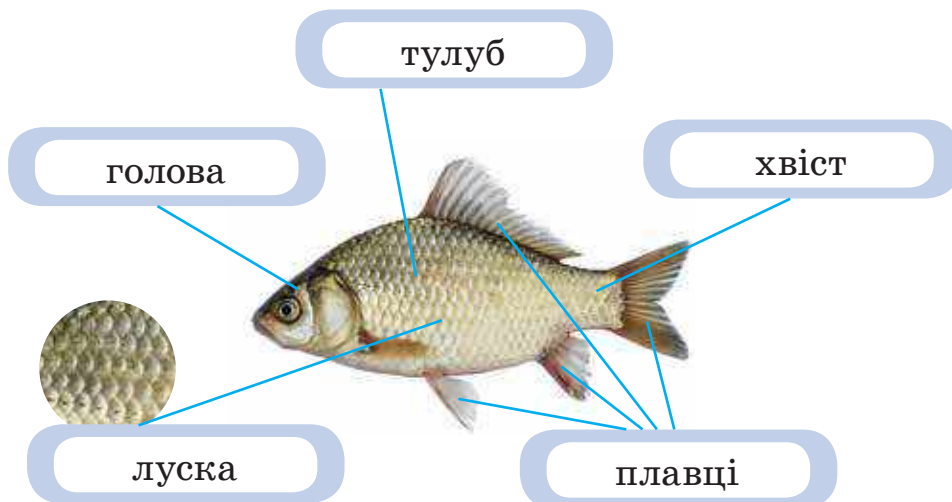
Що не так? Що потрібно риbam для життя? Чому?



Риби пристосувалися до життя у воді. У них є зябра, щоб дихати під водою. Тіло риби складається з голови, тулуба і хвоста. У риби є плавці, що допомагають рибі плавати. Тіло більшості риб укрито слизькою лускою. Луска захищає тіло від пошкоджень.

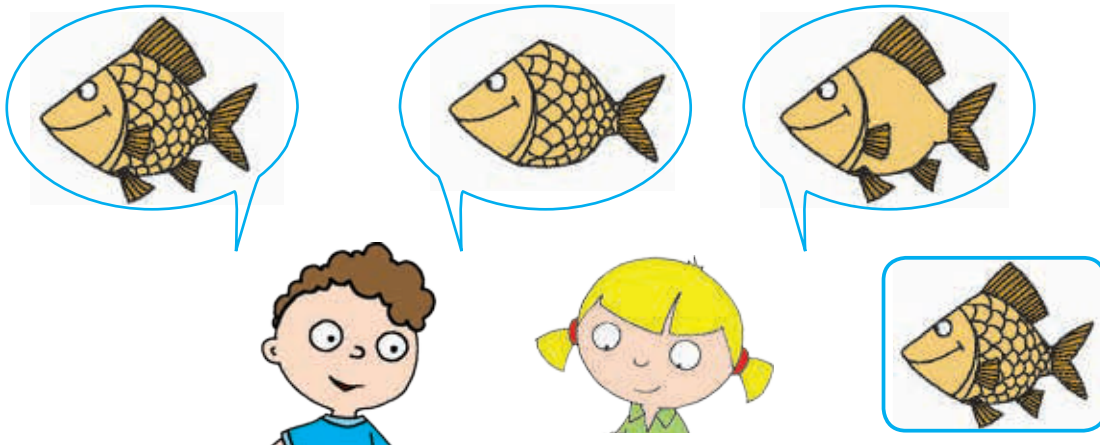
2

Назви частини тіла риби. Навіщо рибі плавці та луска?



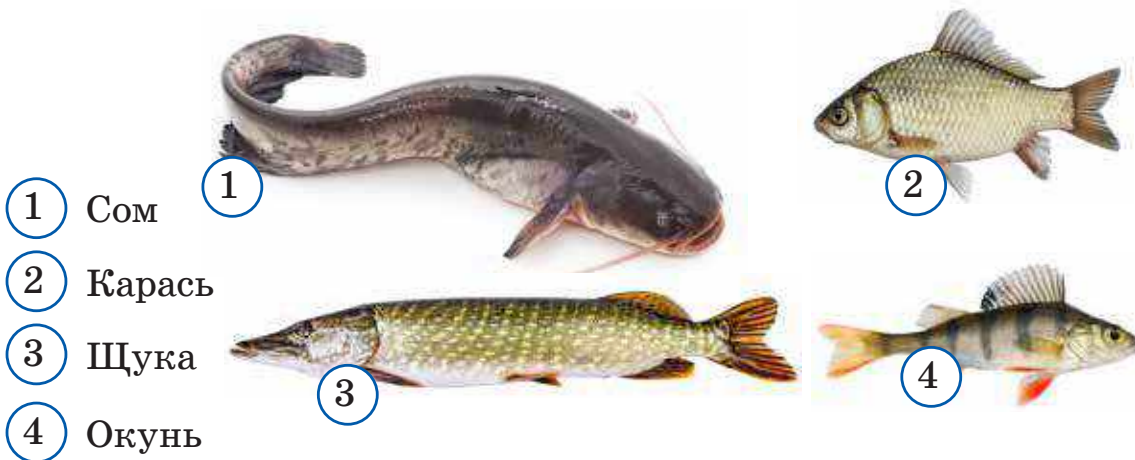
3

Діти малювали рибку. Що вони забули домалювати?



4

У наших річках і озерах живе багато риби. Які із зображених риб тобі відомі? Яка риба є найбільшою? Яка не вкрита лускою? Які риби полюють на інших риб? Яка риба живиться рослинами, комахами, черв'ячками?



5

Петрику купили десятилітровий акваріум. Він має наповнити акваріум водою. Назви можливі варіанти використання різних посудин. Зваж, що акваріум не наповнюють до країв.



## Я ДОСЛІДЖУЮ ПТАХІВ

1

Хто «зайвий»? Чому? Хто з них є птахом? Поясни свою думку.



пінгвін



горобець



адмірал

Птахи — тварини. Як ти можеш упізнати птаха? Подивись, чим укрите тіло тварини. Якщо тіло вкрите пір'ям, то це — птах.

2

Діти визначали, хто серед тварин є птахом. З ким ти погоджуєшся? Доведи свою думку.



голуб



страус



качкодзьоб



Страус не є птахом, бо він не вміє літати.



Голуб і страус — птахи, бо їхні тіла вкриті пір'ям.

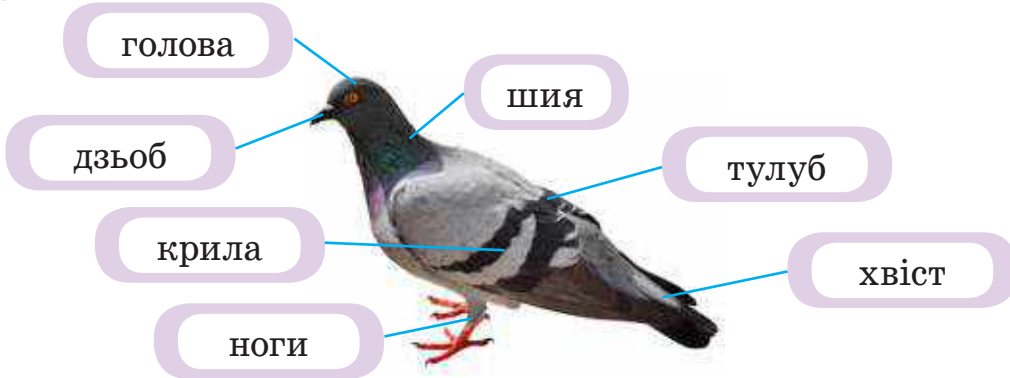



Голуб, страус і качкодзьоб — птахи, бо у них є дзьоб.



3

Назви і покажи частини тіла птаха. Для чого пташці крила, дзьоб?



Майже всі птахи літають . Для цього в них є крила. Здавна люди спостерігали за птахами і мріяли злетіти. Так вони винайшли літаки.

4

Розглянь малюнки перших літальних пристроїв. Що вони тобі нагадують?



повітряна куля



дельтаплан



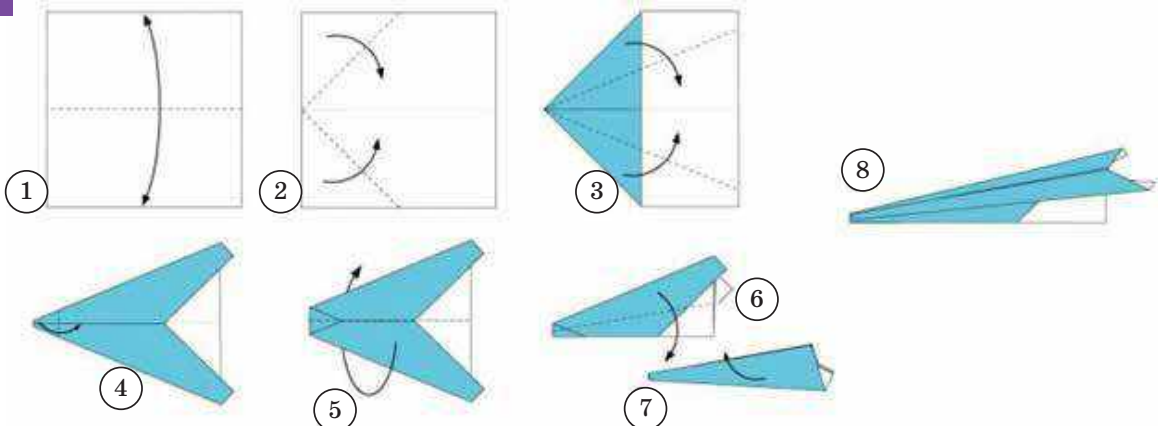
дирижабль



літак

5

Змайструй літак з паперу.



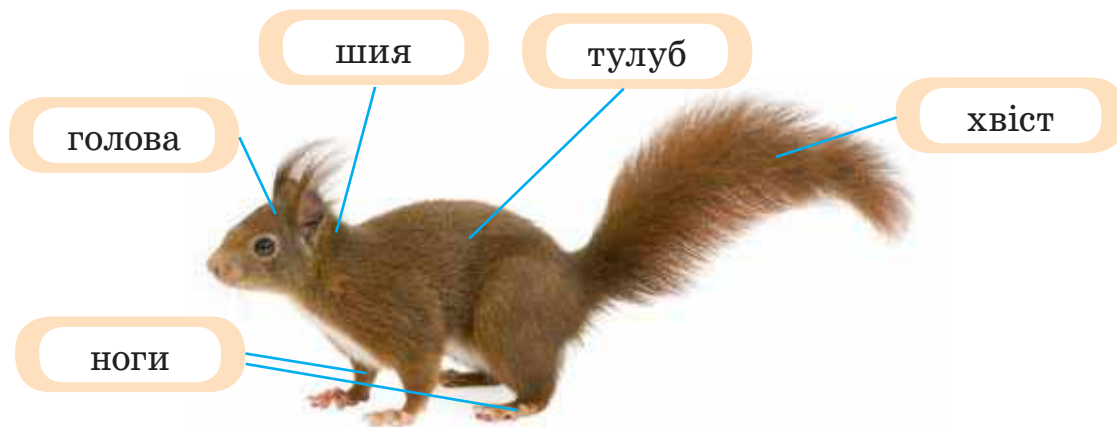
## Я ДОСЛІДЖУЮ ЗВІРІВ

- 1 Хто зображений на фото? Чим вони живляться? Де беруть молоко? Чим укрите тіло дитинчат тварин? Що ти відчуваєш, коли гладяш цих тваринок? Чому?

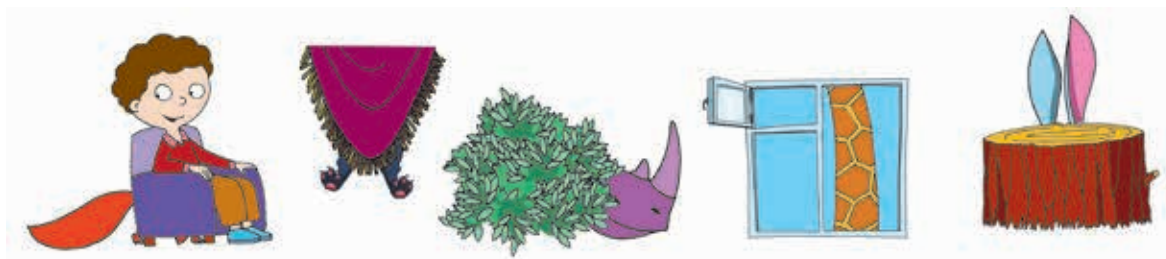


Собака, кіт, кролик — звірі.  
Усі звірі годують своїх дитинчат молоком.  
Тіло звірів укрите шерстю.

- 2 Назви і покажи частини тіла білки.



- 3 Здогадайся за малюнками, хто сховався. Які з цих звірів живуть у домі людини?



- 4 Розглянь звірів. Розкажи, де вони живуть, як пересуваються. Дізнайся, чим вони живляться.



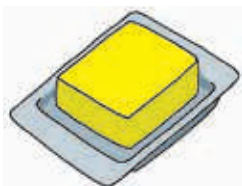
### ЧОМУ МОЛОКО БІЛЕ?

- 5 Розглянь краплю молока в мікроскоп. Ти побачиш білі кульки. Це білок казеїн. Саме завдяки йому молоко біле.



Подумай, чому після того, як ти вип'єш молоко, не варто одразу пити апельсиновий сік чи їсти лимон.

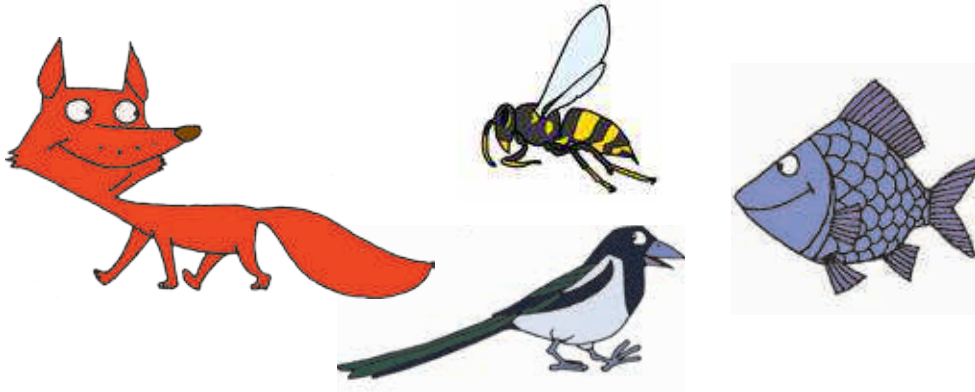
- 6 Розглянь малюнки. Розкажи, які продукти виготовляють із молока. Які молочні продукти тобі до смаку?



## ЧОМУ ТВАРИНИ ТАКІ РІЗНІ?

1

Розглянь малюнки. Покажи частини тіла тварин: голову, шию, тулуб, хвіст, кінцівки. Що ти помітив? Чому тварини мають різну будову тіла?



Усі тварини пристосовуються до життя в певних умовах.

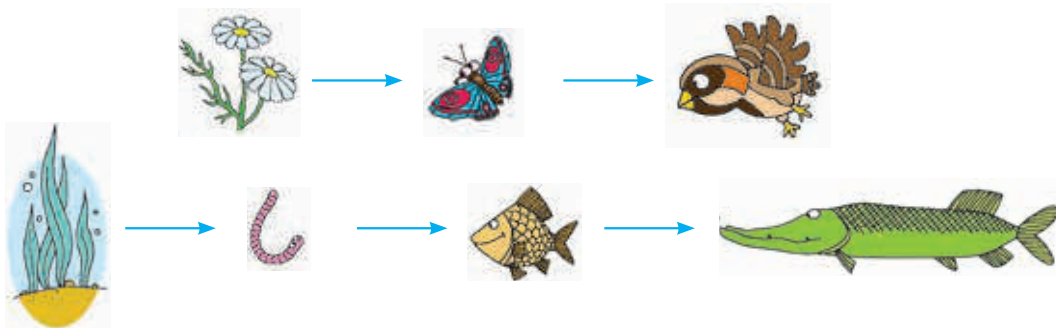
2

Де живуть ці тварини? Подумай, як вони пристосувалися до певних умов.



3

Поясни ланцюжок живлення.





4

Розглянь лисиць, які живуть у різних умовах. Чому у них різний вигляд?



Часто в наших оселях живуть не свійські тварини, які привчені жити з людиною, а дикі тварини. Вони мають жити в природі. У нашому домі вони страждають.  
Не утримуй диких тварин удома!

5

Розглянь значки, які створили люди з різних організацій захисту тварин. Придумай свій значок. Подумай, що ти можеш зробити для захисту тварин.



# Я ДОСЛІДЖУЮ ЗМІНИ В ДОВКІЛЛІ НАВЕСНІ

1

Порівняй малюнки. Чим вони схожі? Чим відрізняються?



Навесні Сонце пригріває сильніше.  
Нагрівається ґрунт. Прогрівається повітря. Сніг тане.  
На річках та озерах тане лід. Розквітають первоцвіти.  
Просинаються комахи.

2

Назви первоцвіти. Дізнайся, чому вони квітнуть першими.



підсніжник



проліска



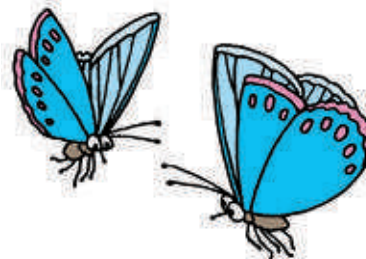
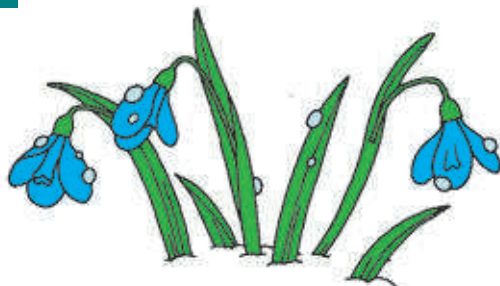
медунка



ряст

3

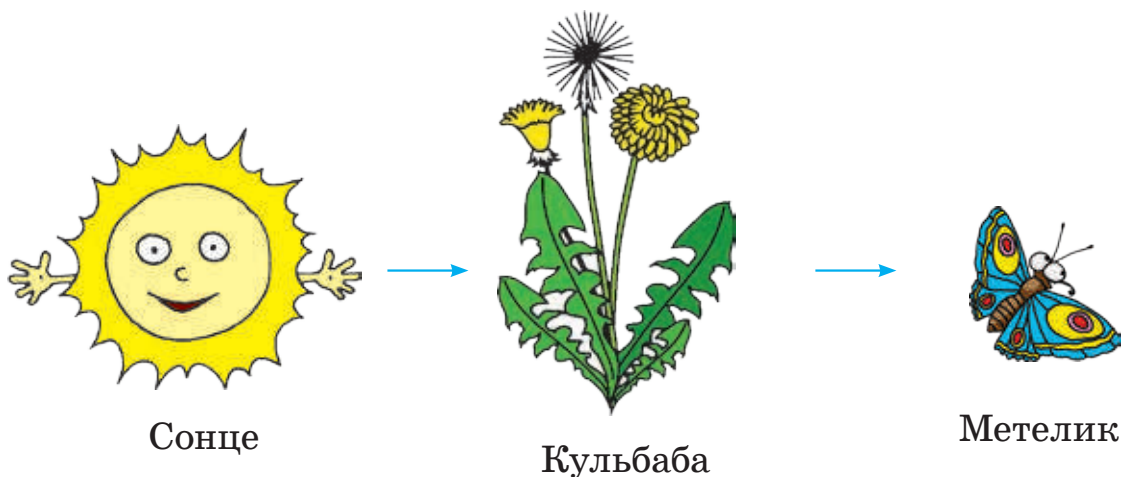
Що з'являється раніше: первоцвіти чи метелики? Чому?



## Тема 4. Я досліджую природне докiлля навесні

4

Установи зв'язок між Сонцем, квіткою та метеликом. Поясни свою думку.



Навесні з вирiю повертаються птахи.

5

Який iз цих птахiв прилiтає першим? Який — одним з останнiх? Чому?



Соловей



Грак

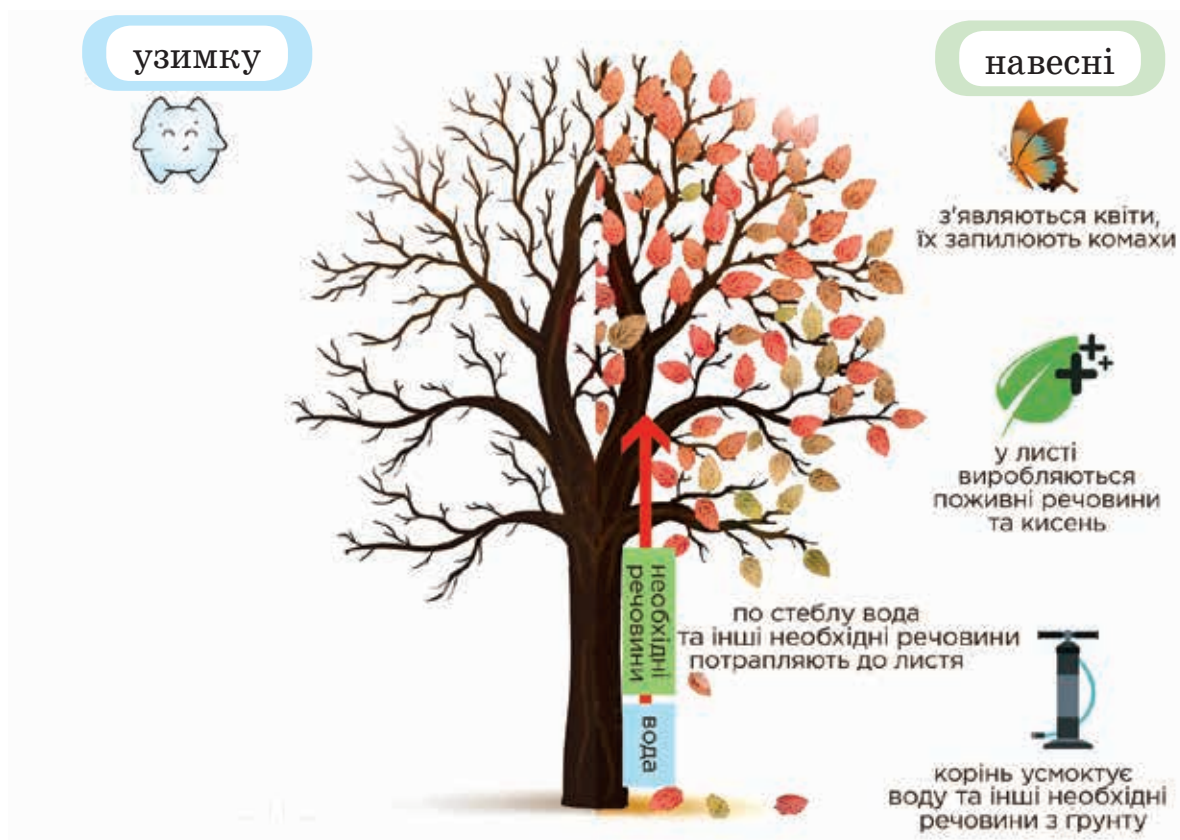


Шпак



# Я ДОСЛІДЖУЮ ВЕСНЯНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ РОСЛИН

- 1 Розглянь схему. Поясни, що відбувається з деревом узимку, а що — навесні.



- 2 Розглянь квіти, які розцвітають одними з найперших. Який у них вигляд? Як їх називають у народі? Чому?



осика



верба



береза



сережки



## Тема 4. Я досліджую природне довкілля навесні

3

Що з'являється на місці квітки? Розглянь цвіт плодових дерев. Які плоди з'являються на місці цих квітів? Дізнайся, що необхідно, аби на місці квітки з'явився плід?



На деревах набубнявіли бруньки.  
З них розпускаються молоді зелені листочки.

4

Розглянь фото. Назви правильну послідовність. Поясни свою думку.



5

Розкажи історію. Чому береза плаче?



# Я ДОСЛІДЖУЮ ВЕСНЯНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ ПТАХІВ

1

Визнач, що роблять птахи навесні. Поясни свою думку.

1 повертаються з вирію

2 роблять запаси

3 відкладають яйця

4 відпочивають

5 відлітають у вирій

6 в'ють гнізда

7 впадають у сплячку

8 вигодовують пташенят

2

Розглянь схему. Назви птахів, які повертаються з вирію ранньої весни, в середині весни, пізньої весни. Чому всі птахи не прилітають одночасно?



3

Чим живляться грак і стриж?

Поясни, чому грак відлітає останнім і прилітає першим, а стриж відлітає першим, а прилітає останнім.



Навесні у птахів з'являються пташенята.  
Для виведення потомства птахи в'ють гнізда.

4

Розглянь, де влаштовує свої гнізда синичка. Як ти думаєш, чому?



на дереві



у дорожньому  
конусі



у дуплі



у ліхтарному  
стовпі

Своє гніздо синичка встеляє запашними травами,  
щоб воно мало характерний запах і відлякувало  
комах-паразитів.



м'ята



деревій



лаванда





## Я ДОСЛІДЖУЮ ВЕСНЯНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ ЗВІРІВ

Навесні звірі починають змінювати своє зимове хутро на літнє. Особливо це помітно тоді, коли у тварин змінюється колір шерсті. Навесні у тваринок з'являється потомство. Звірі вигодовують дитинчат молоком. У цей час потрібно тихо ходити по лісу, щоб не налякати тварин.

1

Порівняй білку і зайця взимку й навесні.



2

Назви батьків та дитинчат звірів.



кабан

свиня

поросята



лис

лисиця

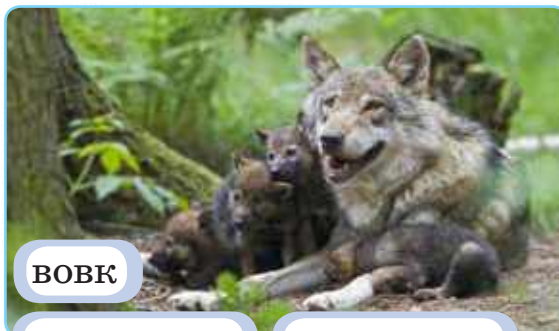
лисенята



ведмідь

ведмедиця

ведмежата



вовк

вовчиця

вовченята



## ЩО Я СВЯТКУЮ НАВЕСНІ?

**22 квітня** у багатьох країнах відзначають Міжнародний день Землі. У цей день лунає Дзвін Миру, що закликає усіх людей планети об'єднатися для захисту миру та збереження краси природи.



Розглянь зображення. Розкажи, як ти розумієш, які проблеми стоять перед людством.



**8 травня** — День пам'яті та примирення. У цей день тисячі українців вийдуть на вулиці зі значками у вигляді квітки маку. Квітка маку є символом ушанування подвигу українського народу та його внеску в перемогу в Другій світовій війні, символом пам'яті за тими, хто загинув на війні.

## Я ОХОРОНЯЮ ПРИРОДУ

Ти дихаєш повітрям, п'єш воду, вирощуєш рослини, споживаєш овочі та фрукти, читаєш підручник, який зроблено з деревини. Ти користуєшся природою, щоб жити. Тому ти маєш піклуватися про неї.

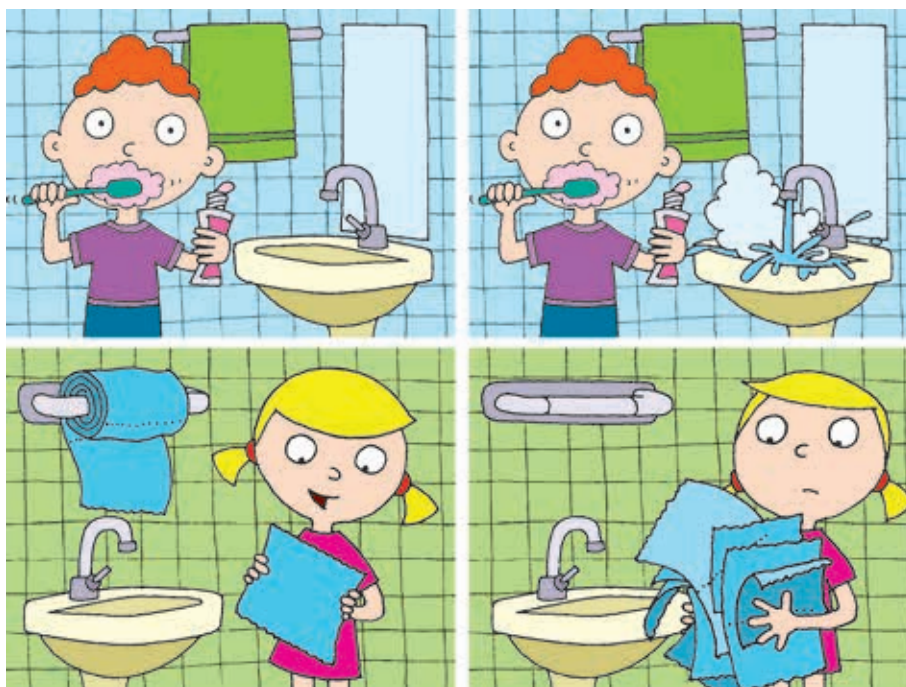
1

Розглянь малюнок. Назви вироби, виготовлені з деревини. Подумай, якими матеріалами можна замінити деревину. Чому це варто робити?



2

Як ти вважаєш, у яких ситуаціях діти поведуться правильно? Чому?



Для охорони природи люди створюють заповідники. Це ділянки дикої природи, яку люди охороняють. Там ростуть рідкісні рослини і живуть тварини, занесені до Червоної книги. Один із найбільших заповідників України — Асканія-Нова.



3

Розглянь плакат.

**ЯКЩО ЦІ ПРЕДМЕТИ ПОТРАПЛЯТЬ У ҐРУНТ,  
ТО ВОНИ МОЖУТЬ ЗНИКнути ЧЕРЕЗ:**

1–3 місяці



1–5 місяців



15 років



400 років



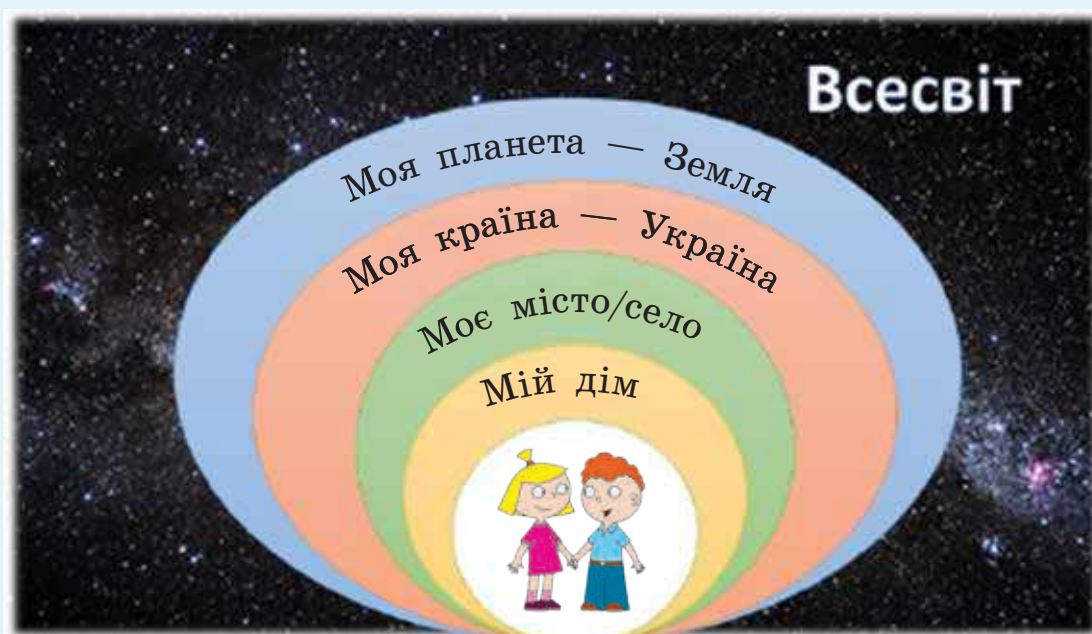


# МОЯ ПЛАНЕТА ЗЕМЛЯ

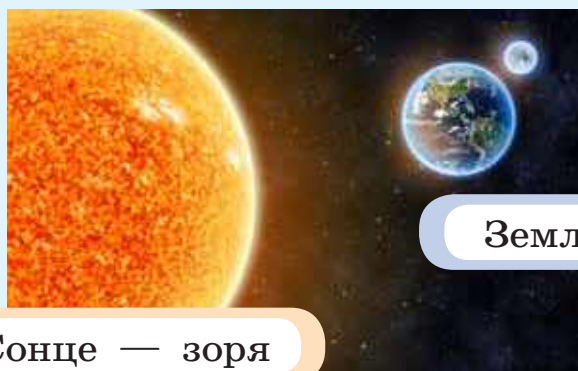
## МОЯ ПЛАНЕТА ЗЕМЛЯ

Ти живеш у рідному домі в селі чи місті в Україні на планеті Земля. Наша планета — космічний об'єкт.

Такий, як і багато інших планет чи зір. Деякі об'єкти ти можеш побачити на нічному небі, деякі — лише в телескоп.



Зорі, планети, їхні супутники — космічні об'єкти. Вони належать до неживої природи.



Сонце — зоря

Земля — планета

Місяць —  
супутник Землі



## Тема 1. Я живу на планеті Земля

1

Учнів запитали, яка планета Земля. Прочитай, що вони відповіли. А як ти вважаєш?



Планета Земля — блакитна, тому що більша частина її поверхні вкрита водою.



Планета Земля — зелена, тому що на ній є життя.



Планета Земля — велика, тому що на ній живе багато людей.



2

Що зайве? Чому? Що є спільного?



Сонце



Земля



Місяць

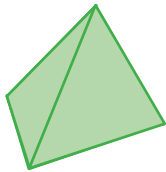


Вода

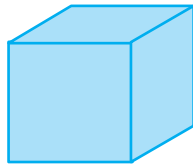
Ти живеш на планеті Земля. Нашу планету освітлює і зігріває Сонце. Сонце — зоря.

1

Як ти думаєш, на який предмет схожа Земля за формою?



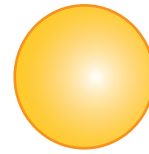
піраміда



куб



конус



куля

**Перевір себе.** Наша планета Земля схожа за формою на кулю.

Ти можеш побачити зменшену копію нашої планети. Вона, наче м'яч, розфарбований різними кольорами: синім, зеленим, коричневим. Така модель планети Земля називається **глобус**.

2

Порівняй глобус і м'яч. Чим вони схожі, а чим відрізняються?



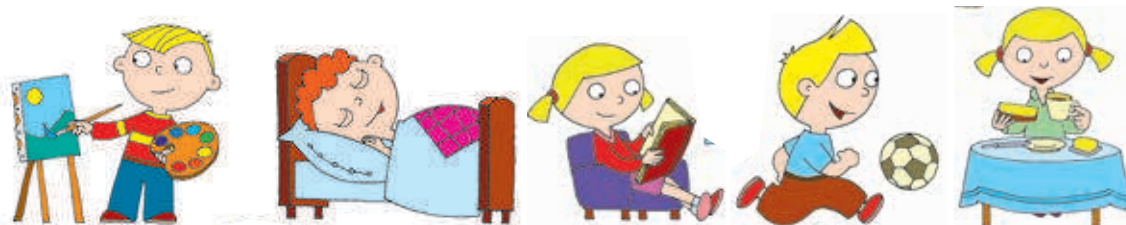
Щоб спостерігати за планетою в космосі, люди винайшли телескоп. У телескоп можна побачити ті об'єкти, які розташовані дуже далеко.



## ДЕНЬ І НІЧ

1

Розглянь малюнки. Що ти зазвичай робиш удень, а що — вночі? Чому? Як ти розумієш, що настав день або ніч? Як ти думаєш, чому буває день і ніч?



2

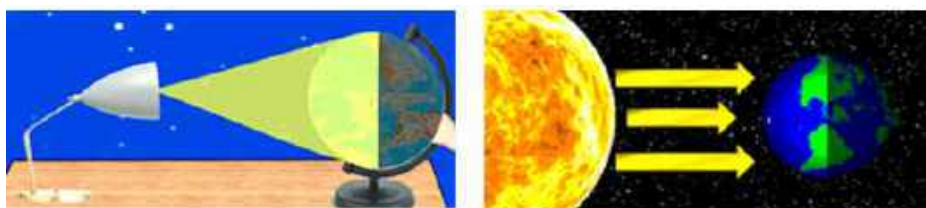
Проведи дослід.

**Тобі знадобляться:** лампа (або ліхтар), глобус.

**Припущення.** Як ти думаєш, що буде, якщо ввімкнути лампу та світити на глобус збоку? Чи буде глобус повністю освітлений?

**Проведення дослід.** Увімкни лампу (разом з дорослим). Спрямуй її світло на глобус. Помалу обертай глобус проти годинникової стрілки.

**Висновки.** Що відбулося? Чи був глобус освітлений повністю? Як це може стосуватися зміни дня і ночі, якщо уявити, що лампа — Сонце, а глобус — планета Земля?



Наша планета Земля обертається навколо Сонця і своєї осі. Сонце освітлює лише одну її частину. На освітленій ділянці Землі — день, на неосвітленій — ніч. Повний оберт навколо своєї осі Земля робить приблизно за 24 години. 24 години — доба.

## МАНДРІВКА ПЛАНЕТОЮ ЗЕМЛЯ

На планеті Земля є місця, де завжди холодно,  
є ті, де спека.  
Є гори і рівнини, океани і річки.

1

Розглянь фото. Розкажи, що ти бачиш.



На планеті Земля живуть різні рослини і тварини.  
Найбільша рослина — хвойне дерево секвойя.  
Його висота, як п'ять п'ятиповерхових будинків.  
Найбільша тварина — синій кит. Довжина тіла кита  
як один п'ятиповерховий будинок.





2

Учні повернулися з мандрівки. Розкажи, яких тварин бачили діти. Де вони побували?



На планеті Земля живе багато людей.  
У всіх різні домівки, звичаї. Усі мають поважати  
традиції інших народів.

3

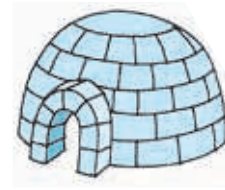
Порівняй будинки, в яких живуть люди. Чому вони різні?



Дім з глини  
і соломи. Африка



Дім з бамбуку.  
В'єтнам



Дім з льоду.  
Північ

Люди, які живуть на нашій планеті — різні. Але всі ми  
маємо піклуватися про збереження її природи.

4

Розкажи, як діти піклуються про чистоту довкілля.



5

Дізнайся в дорослих та пограй в ігри своїх однолітків з різних країн світу.

# Я ДОСЛІДЖУЮ ПРИРОДНЕ ДОВКІЛЛЯ ВЛІТКУ

1

Назви пори року. Яка пора року йде після весни? Які ознаки літа ти знаєш?



2

Як ти думаєш, чому літні місяці мають такі назви? Який місяць найспекотніший? Чому?

Червень



Липень



Серпень



Улітку Сонце високо стоїть над поверхнею землі. Сонячні промені нагрівають ґрунт. Повітря нагрівається і стає сухим. Вода в водоймах швидко випаровується і вони пересихають. Найспекотніший місяць літа — липень. У серпні стає прохолодніше. Дні стають коротші, а ночі — довші.

3

Прочитай народні прикмети. Поясни їх своїми словами.

Літо дощове до сніжної зими.

Літо сухе, спекотне до малосніжної, морозної зими.

## Тема 2. Я досліджую природне довкілля влітку

Улітку часто йдуть дощі з грозами. На небі ти можеш побачити блискавку і почути грім. Це природні явища.



4

Розкажи, як потрібно поводитися під час грози.



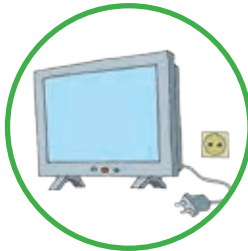
**Якщо розпочалася гроза,  
ти чуєш грім та бачиш блискавку, то:**



Вийди  
з водойми



Не ховайся  
під деревами



Вимкни  
електро-  
прилади



Зачини  
вікна і двері

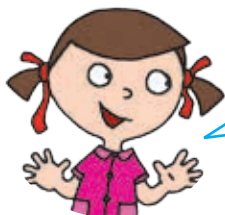
Усі зміни, які відбуваються в природі,  
називають природними явищами.

5

Назви природні явища. Які з них можна спостерігати влітку?



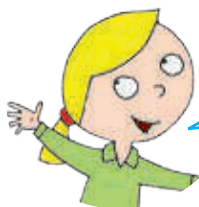
## Я ДОСЛІДЖУЮ РОСЛИНИ ВЛІТКУ



Я бачила ягоди  
суниці, отже, вліт-  
ку рослини дають  
плоди.



Я бачив квіти  
липи, отже, влітку  
рослини квітнуть.



Я бачила ряску  
в озері, вона зеле-  
на, отже, влітку  
всі рослини зелені.



Улітку на квіткових рослинах ти можеш побачити квіти, недозрілі чи дозрілі плоди. Улітку рослини квітнуть та плодоносять.

1

Оленка зробила фото дзвоників та записала ознаки квітки в таблицю. Чи все правильно вона зробила?

Рослина	трав'яниста
Корінь	тонкий, короткий
Стебло	тонке, зелене, соковите
Листя	вузьке, зелене
Квітка	схожа на дзвін
Плід	коробочка з насінням





## Тема 2. Я досліджую природне довкілля влітку

2

Розглянь квіти. На які предмети вони схожі? Поясни чому.

дзвоники



конюшина



фіалка  
триколірна



ірис



3

Бабуся готує варення. Які ягоди вона використає для кожного варення. Знайди їх на фото і назви.

### Варення

Суничне

Малинове

Ожинове

Чорничне

Брусничне



Є плоди, якими можна отруїтися.

Не можна брати в руки та їсти будь-які ягоди,  
не запитавши дозволу в дорослих.

4

Поясни, чому цю рослину назвали вороняче око.



## Я ДОСЛІДЖУЮ ЛІТНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ РОСЛИН

1

Розглянь малюнок. Що ти бачиш у лісі влітку? Назви рослини, які квітнуть. На яких рослинах достигли плоди? Розкажи, що ти можеш почути, побачити, посмакувати, відчути в літньому лісі.



2

Розглянь малюнок. Що ти бачиш у літньому саду? Назви рослини, на яких ще зелені плоди. Назви рослини, на яких плоди достигли. Розкажи, що ти можеш почути, побачити, посмакувати, відчути в літньому саду.



3

Порівняй сад і ліс влітку. Що між ними спільного? Чим вони відрізняються?

## Тема 2. Я досліджую природне довкілля влітку

- 4 Розглянь малюнок. Назви рослини, які влітку досягають на городі. Що роблять на городі люди? Чому?



- 5 Які частини городніх рослин ми вживаємо в їжу? Називай рослину та частину, яку ми їмо.

- 6 Візьми аркуш паперу та запиши назви 5 страв, які можна приготувати із рослин, що ростуть на городі. Підкресли свою улюблену страву. Хто із твоїх однокласників і однокласниць також любить цю страву? Дізнайся, як її готують.

Фрукти та овочі багаті на вітаміни та інші корисні речовини. Вони дають твоєму організму енергію, допомагають тобі зростати і бути здоровим. Тобі потрібно щодня з'їдати 10 порцій овочів і фруктів.

- 7 Розглянь, які овочі і фрукти сьогодні з'їли Зоряна та Сашко. Склади свій список овочів і фруктів на день.

Зоряна	Сашко
1 яблуко	1 груша
1 мисочка вишень	1 мисочка полуниць
1 мисочка відвареної квасолі	1 мисочка зеленого гороху
2 картоплини	2 морквини
2 морквини	2 огірка
2 огірка	2 жмені салату
2 помідори	Шматок запеченого гарбуза
2 жмені листя салату	1 мисочка малини
1 печене яблуко	1 мисочка вареного буряка
Скибка кавуна	Скибка дині



## Я ДОСЛІДЖУЮ ЛІТНІ ЗМІНИ В ЖИТТІ ТВАРИН

Улітку всі тварини дбають про потомство. Малята мають вирости до настання холодів, щоб вижити взимку. Комахи, птахи, звірі піклуються про потомство по-різному.

1

Розглянь фото. Назви комах. Що вони роблять? Для чого?



Упродовж дня ти можеш почути дзижчання джмелів, бджіл біля квітів. Вони збирають нектар, щоб зробити запаси на зиму і прогодувати личинок, які згодом стануть дорослими комахами. Також комахи переносять пилок з однієї квітки на іншу, таким чином запилюють їх. Згодом на місці запиленої квітки з'явиться плід.

2

Поясни, хто чим живиться. Чому влітку багато комах? Як комахи допомагають іншим тваринам? Наведи свій приклад ланцюжка живлення.



конюшина

джміль

бджолоїдка

сокіл



## Тема 2. Я досліджую природне докiлля влiтку

3

Порiвняй фото. Чим вони схожi? Чим вiдрiзняються? Як ти вважаєш, коли птахи вигодовують пташенят?



удод



шпак

4

Порiвняй фото. Чим лисичка годувала лисенят спочатку, а чим — потiм? Чому?



5

Назви дитинчат тварин. Хто «зайвий»? Чому? Чим можуть живитися усi зображенi тварини?



## ЩО Я СВЯТКУЮ ВЛІТКУ?

**1 червня** — Міжнародний день захисту дітей.  
Цей день ще називають День дітей, Дитячий день.

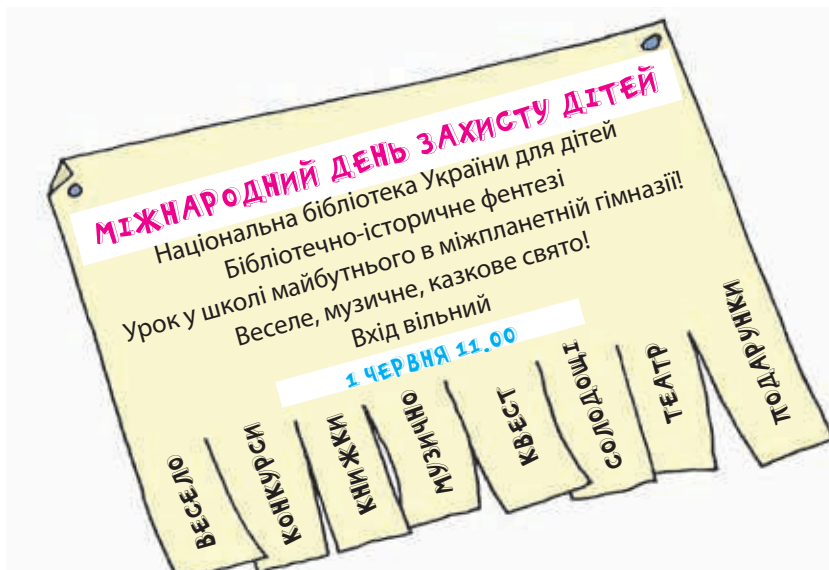
1

Назви літні місяці. Полічи, скільки днів триває літо. Який літній місяць коротший за інші? На скільки днів?



2

Розглянь оголошення. Як святкуватимуть діти День дітей? Розкажи, які плани є в тебе?



**28 червня** — День Конституції України.

**24 серпня** — День Незалежності України.

## КАНІКУЛИ

Вітаємо! Ти закінчуєш перший клас. Ти вже вмієш читати, писати, рахувати. У тебе з'явилися нові друзі. Скоро літні канікули. Це час для відпочинку перед новим навчальним роком.

1

Що відбувається? Склади розповідь про відпочинок дітей на канікулах.



2

Прочитай, що запланували діти на літні канікули. Відгадай, що запланував Максим, а що — Віка.



Мої плани на літні канікули	Мої плани на літні канікули
Я буду читати комікси про динозаврів.	Я поїду в гості до бабусі.
Я буду грати в футбол.	Я буду читати книгу Всеволода Нестайка «Лісова школа».
Я буду допомагати мамі мити посуд, а дідусю — поливати квіти.	Я буду грати в комп'ютерні ігри.
Я відвідаю зоопарк.	Я буду читати брату казки.
Я буду їсти корисну їжу.	Я піду в музей.



## ЗМІСТ

Звернення .....	3
Тема 4. Я досліджую природне довкілля взимку .....	4

### МОЯ КРАЇНА — УКРАЇНА

Тема 1. Я живу в Україні .....	12
Тема 2. Міста і села України .....	16
Тема 3. Я люблю природу України.....	36
Тема 4. Я досліджую природне довкілля навесні.....	54

### МОЯ ПЛАНЕТА ЗЕМЛЯ

Тема 1. Я живу на планеті Земля .....	64
Тема 2. Я досліджую природне довкілля влітку .....	70

### Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання  
*БОЛЬШАКОВА Інна Олексіївна*  
*ПРИСТІНСЬКА Марина Сергіївна*

**«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**  
підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти  
(у 2-х частинах)  
(Частина 2)

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України**

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *Т. О. Попова*. Художнє оформлення *В. І. Труфен*. Технічний редактор *Т. Г. Орел*.  
Комп'ютерна верстка *О. В. Сміян*. Коректор *Н. В. Красна*

В оформленні підручника використані зображення,  
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 07.08.2018. Формат 84×108/16. Папір офсетний. Гарнітура Рублена. Друк офсетний.  
Ум. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 8,1. Тираж 62663 прим. Зам. № 4908-2018.

ТОВ Видавництво «Ранок», вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Підручник надруковано на папері українського виробника

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,  
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.

Тел. +38 (057) 703-12-21. E-mail: sale@triada.kharkov.ua